

כללי השמטת דינים מספר 'משנה תורה' לרמב"ם*

הקדמה
כללים 'חיצוניים'
כללים 'פנימיים'
דברי סיום
ביבליוגרפיה

הקדמה

ידוע לכל יודע ספר, שאחת מהמידות שהתורה נדרשת בהן היא ה"היעדר". תורת ההיעדר והחיסרון תופסת מקום חשוב במחשבה היהודית. הפילוסופים היהודים דיברו על אודות ה"חומר" וה"צורה" וה"היעדר"¹, ובעלי המחשבה אומרים שדבר או מושג שאינו מופיע בתורה על כורחך שאינו קיים בעולם הריאלי². בעלי המחשבה גם חקרו אם חושך הוא ברייה בפני עצמה או רק היעדר האור³, והרוג'ובי השתמש במונח ההיעדר בעניינים הלכתיים שונים⁴. גם מפרשי הרמב"ם השתמשו רבות ב"מידה" זו

* המאמר מופיע עתה בגל' 'המעין' לרגל מלאת 808 שנה לפטירתו של אדוננו הרמב"ם, בכ' טבת ד"א תתקס"ה. חלק קטן ממאמר זה כבר הופיע באינטרנט באתר "ספרים בלוג", בקישור: <http://seforim.blogspot.com/2011/02/blog-post.html>; תודתי נתונה לדן רבינוביץ, עורכו של ה"ספרים בלוג". תודתי נתונה גם לרב יצחק בליצקי, הרב משה צוריאלי, מו"ר הרב שלום שפיץ, נדב גולדברג, חנניה גרינהויז, חיים זקוטנסקי, יצחק פישליס, משה אריה קושנר, וספרני ספריית ישיבה אוניברסיטה ע"ש מנדל גוטסמן והספרייה הלאומית בירושלים, על עזרתם בהכנת מאמר זה. השתדלתי לציין את הספרים שציטטתי באופן מדויק, אך אותם ספרים שצינתי להם הרבה במאמר זה קיצרתי את הביבליוגרפיה שלהם, והם צוינו בהרחבה במדור 'ביבליוגרפיה' שבסוף המאמר.

- 1 ראה מורה הנבוכים, חלק א, פרק יז.
- 2 כך שמעתי הרבה פעמים מהרב עקיבא טאץ, וכן כתב גם בספרו האנגלי, A Thinking Jewish Teenager's Guide To Life, עמ' 168.
- 3 ראה הרב יוסף רוזין (הרוג'ובי), צפנת פענח על התורה, בראשית, ירושלים תשכ"ז, עמ' 65-66; הרב מרדכי קרליבך, חבצלת השרון על התורה, שמות, ירושלים תשס"ו, עמ' קב.
- 4 ראה הרב יוסף רוזין, צפנת פענח על התורה, עמ' 71-67; צפנת פענח כללי התורה והמצוות, בעריכת הרב מ"מ כשר, ירושלים תשכ"ז, עמ' יב אות לד, עמ' פד אות נד, עמ' קסו אות מט, עמ' קעא אות ס, עמ' קפה אות ו, עמ' רמא אות לז, עמ' רעט אות כו.

כשבאו לחקור את שיטתו, כשהם מתבססים על הצהרת הרמב"ם עצמו על דרכו במשנה תורה בהקדמת ספר המצוות (עמ' י במהדורת פרנקל):

ואשלים בו [=ב'חיבור יכלול כל דיני התורה ומצוותיה'] כל מה שהתאמת והתברר ממאמרי התורה עד שלא יחסר שום שאלה צריכה שלא אזכרה, או אזכור שורש תצא ממנו השאלה ההיא מהר מבלתי עיון דק. כי כוונתי בו גם כן הקצור עם הכללות, עד שיימצא בו כל מה שיימצא במשנה ובתלמוד וספרא וספרי ותוספתא, וכל מה שהוציאו הגאונים המתאחרים וביארו ופירשו מאסור ומותר טמא וטהור פסול וכשר חייב ופטור משלם ואינו משלם נשבע ופטור מלישבע. ובכלל שלא יצטרך עמו, אחר התורה, ספר אחר זולתו לדעת ממנו דבר ממה שיצטרך בכל התורה, בין מדאורייתא בין מדרבנן.

ושנה וכתב בהקדמתו למשנה תורה:

כללו של דבר, כדי שלא יהא אדם צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל, אלא יהיה חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה... לפיכך קראתי שם חיבור זה משנה תורה, לפי שאדם קורא תורה שבכתב תחילה, ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה, ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם.

בעקבות דברי הרמב"ם המפורשים האלו הקשו עליו מפרשיו ומבקריו בכל פעם שנראה שהרמב"ם לא הביא בספרו הגדול דין שכתוב בתלמוד הבבלי או בשאר ספרי חז"ל שהזכיר בהקדמותיו, היינו ירושלמי, תוספתא, ספרא וספרי⁵. וכדי ליישב קשיים אלו ניסו כמה מחברים לקבוע כללים שיגדירו אלו דינים המופיעים במקורותיו משמייט הרמב"ם ממשנה תורה⁶, ביניהם יש לציין בעיקר את הספרים יד מלאכי ושדי חמד בכללי הפוסקים שלהם, את הרב יצחק אריאלי במבוא לסדרת ספריו עיניים למשפט השלם⁷, בו כתב שבעה כללים בנושא שלאורך ספרו הוא מרבה להשתמש בהם⁸, ואת הרב יהודה צארוס⁹ שחיבר מאמר הנקרא "מבוא להשמטות הרמב"ם", ובו, על פני עשרים עמודים, הוא אסף כללים רבים מפוזרים שחודשו על ידי המפרשים בעניין זה,

- 5 כמעט כל המפרשים הניחו שחייבת להיות סיבה להשמטה (אולם ראה לקמן כלל 12 ר' 13). וכן כותב בפירוש מרן רבי יוסף קארו, שו"ת אבקת רוכל, סי' ר (לליפציג תרי"ט) עמ' 180, ד"ה ומחר": "וכיון שלא ביאר (=הרמב"ם) זמן ארבעים שנה, נראה ודאי שדעתו שאין הדבר תלוי בשנים, כי כבר ביאר בהקדמתו לחיבורו שחיבורו כולל כל התלמוד וכל החיבורים ואין צריך לספר אחר כלל לא בדינים ולא בתקנות כו', כמבואר בדבריו...".
- 6 דיוק "השמטה" מצינו כבר בגמרא לגבי משנה, ראה פסחים יט, א, יבמות עב, ב, נדה נב, א. כך דייקו גם מפרשים שונים של מקורות קדומים במשך הדורות, ואין כאן המקום להאריך בכך.
- 7 המהדורה הכוללת רק את "חלק הציונים" על כל התלמוד בשני כרכים, דפו"ר תשכ"ג.
- 8 שם במבוא עמ' ח כותב הרב אריאלי בסוגריים: "יחדתי לזה מקום במבוא ל'ספר המקורים להרמב"ם' אשר אקווה לסדרו בקרוב א"ה", וכנראה שלא הספיק להדפיסו.
- 9 בסוף ספרו 'משנת יהודה' על מסכת שבת, חלק שני, בני ברק תשמ"ט.

בתוספת פלפולים ארוכים משלו. גם הרב יעקב חיים סופר ליקט כמה כללים בנושא זה¹⁰, וכך עשה הרב אורי טיגר¹¹ מתוך ספרי בעל החזון איש¹². על כך יש להוסיף את הספר 'כללי הרמב"ם' לרמ"מ לאופר, בו נאספו כלליו של האדמו"ר מליובביץ'¹³.

חשוב לציין, שלמרות שרוב המפרשים עוסקים בעיקר בהשמטת הלכות שמקורן בסוגיות הבבלי – מן הסתם כללים אלו נכונים גם לגבי השמטת דינים שנמצאים בתלמוד הירושלמי ובמקורות האחרים להם היה הרמב"ם 'מחויב'. עוד יש לציין שלפעמים הובא במפרשים טעם מסוים שנכתב כנימוק גם להשמטת הלכה מסוימת ברי"ף, ולא רק להשמטת הרמב"ם. והערה לסיום: אין אני מתיימר לומר שהצלחתי למצוא את כל הכללים המסבירים את השמטות הרמב"ם; אך יגעתו וזה מה שמצאתי, ולא עליך המלאכה לגמור'.

בכל אחד מהכללים ציינתי את שם הספר הקדום ביותר שמצאתי שכותב את אותו כלל. בגוף המאמר כתבתי רק את מה שכתבו המפרשים בהסבר ההשמטה של הרמב"ם, אך בהערות ציינתי לעיתים על שימוש שנעשה באחד הכללים האלו ליישב קושיות אחרות ברמב"ם, ולא רק השמטה.

10 "כללי הרמב"ם", בתוך מעט מים, ירושלים תשנ"ז, עמ' יח. הוא מציין שם מקומות נוספים בספריו שליקט בהם מראה מקומות על כללים אלו.

11 דרך איש, פרק ג, ירושלים תשס"ט, עמ' לז-לט.

12 וראה הרב משה שלום סטול, דברי שלום, ריגא תר"צ, דף קכח ע"א (עמ' 255), שכותב העורך: "ומלבד הספר הענקי באיכות ובכמות 'משנה שלימה', השאיר אחריו עוד שלשה עשר ספרים בכת"י, ואלה המה, א. ... ב. ספר 'העלם דבר' הכולל (לשונו בהקדמה) תשובות נכונות ונכוחות על הטענות והפליאות של הגאון הנודע ישעי' ברליון ז"ל, אשר אסף בספרו 'אומר השכחה' על דבר ההשמטות מהרבה דינים המפורשים בתלמוד, והנוגעים לדינא ולהלכה, והרמב"ם ושאר גדולי הפוסקים הראשונים השמיטות בספריהם! ובהספר הזה הסירותי ת"ל את כל טענותיו ופליאותיו מעל הרמב"ם ביחוד! וגם הרבה מטענותיו על גדולי הפוסקים...". שם דף קלו ע"א (עמ' 271) מובאת "דוגמא אחת מספרי 'העלם דבר' אשר כתבתי להשיב על טענות בעל המחבר 'אומר השכחה'". ולא מצאתי ספר זה בקטלוג של הספרייה הלאומית בירושלים. וראה דברי העורך שם שכותב שהרבה מספרי הרב סטול הם עדיין בכת"י, וכנראה שלא נדפס הספר, וחבל על דאבדון.

13 נחוץ להעיר שמנגד ישנם הרבה דינים שעל פי כללי המחברים לא היה לרמב"ם להביאם במשנה תורה – ואף על פי כן הם מופיעים בו. אך אין בדבר זה תמיד תיובתא לאותם הכללים, כי יתכן שהרמב"ם בסוג מסוים של הלכות לא הרגיש מחויב להביא כל דין ודין – אך לא מנע מעצמו מלהביא מסיבות שונות דינים אחרים הכלולים באותו הסוג. ואמנם, מצינו מפרשים שמקשים על איזה כללים, שאם כללים אלו אמיתיים למה יש יוצאים מן הכלל. ראה לדוגמא בדברי הרב איתמר ורהפטיג, "השמטת הרמב"ם מחלוקות שבתלמוד", ספר היובל קרנו"ת צדיק, כפר חב"ד תשנ"ב, עמ' ת, שמעיר כך על כללי בעל העינים למשפט. ונראה שמה שכתבנו מוכח הוא ממה שהמפרשים מרבים להקשות קושיות השמטה, ומחדשים כללים רבים כמו שנביא לקמן, ובדרך כלל לא מקשים עליהם ממקומות במשנה תורה שהרמב"ם באמת מביא הלכות כאלו. וראה דברי הרב חייא פונטרימולי לקמן כלל 13.

לאחר העיון נראה לי שאפשר לחלק את הכללים העוסקים בעניין זה לי"ג "כללים חיצוניים" ולי"ג "כללים פנימיים". "כללים חיצוניים" הם הכללים המתארים איזה דינים משמיט הרמב"ם מסיבות שונות שאינן קשורות לעצם הדין, כמו למשל שאין הרמב"ם מביא דין שהסוגיא שבה הוא נדון כללה שקלא וטריא ולא הכרעה (לקמן כלל 3) או שאין הרמב"ם מביא הלכה שהוא מסופק מה לפסוק בה (דעת כמה אחרונים, ראה כלל 6 ר"7), ו"כללים פנימיים" הם הכללים המגדירים סוגי הלכות אותם משמיט הרמב"ם משום עצם הדין, כמו לדוגמא הלכות הנובעות מחשש רוח רעה (ראה לקמן כלל 20).

כללים 'חיצוניים'

1) **הרמב"ם אינו מביא דין שכבר נכלל בדין אחר שכתב, או שנלמד מדין אחר שכתב**¹⁴.

זה פשוט, שבוודאי אין הרמב"ם צריך להזכיר דין שכבר נזכר בדבריו באופן אחר, אף שבגמרא הדין מוזכר בשני אופנים שונים¹⁵.

2) **הרמב"ם אינו מביא דין שאין פוסקין כמותו**¹⁶. דהיינו, כשדין א ודין ב סותרים אהדדי, והרמב"ם פסק כדין א, אין הרמב"ם מביא דין ב¹⁷.

14 כלל זה מובא ע"י הרב צארום עמ' ה, וכן מובא לגבי השולחן ערוך ע"י הרב מדיני, כללי הפוסקים, סי' יג, אות ה.

15 ואם דין מסויים נוגע לשני נושאים שונים, אם צריך הרמב"ם להזכירו במקום הראשון או די אם מזכירו במקום השני, ראה יד מלאכי, כללי הרמב"ם, אות ו (וראה מה שכתבנו על מה שכותב שם באות ה, לקמן בהערה 25); הרב מדיני, כללי הפוסקים, סי' ה, אות י; הרב צארום, עמ' טז. וראה צ"ח לביצה, ירושלים תשנ"ה, לדף יח ע"ב, ד"ה "לטתרו", ושם, ד"ה "ועדיין", ושם לדף כה ע"ב, ד"ה "ת"ר". ואם הדין נאמר בגמרא במפורש רק לגבי דין אחד ולא לגבי דין שני, יותר מקובל שאין הרמב"ם צריך להביאו גם במקום השני, ראה לקמן כלל ג, וראה צ"ח הראשון שציינתי אליו. ולגבי דבר שהוא בעיא בש"ס ופשיט ליה ממקום אחר, וכבר הביא הדין האחר, אם הביא הרמב"ם גם את הדין ששאלו עליו, ראה שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תנינא, אה"ע, סי' סט, דדן בזה, ציינו הרב צארום, עמ' ה.

16 כלל זה מובא ע"י הרב צארום, עמ' ה.

17 והרמב"ם פעמים אף פוסק כתלמוד ירושלמי נגד תלמוד בבלי, כמו שהעיר הגר"א בביאורו לשו"ע כמה פעמים; ראה את פירוט המקומות האלו במשנה תורה מהדורת פרנקל, ספר אהבה, ירושלים תשס"ז, עמ' שמ. וראה שם עוד מקורות לזה, וכן בשפירו, מחקרים, עמ' 2, הערה 4. אולם המפרשים מניחים כדבר פשוט שלא יפסוק הרמב"ם כשום ספר אחר – מלבד התלמוד ירושלמי – נגד התלמוד בבלי. ראה יד מלאכי, כללי הפוסקים, כללי הרמב"ם, אות ט, שבדאי אין הרמב"ם פוסק כמו תוספתא או ספרא או ספרי נגד הבבלי; לכל היותר יכולים תוספתא או מדרש לשמש כמקור לדברי הרמב"ם או לגלות פשט אחר בדברי התלמוד, אבל לא להסביר השמטה של דין שמפורש בבבלי (אולם ראה שם ביד מלאכי שמביא בשם כנסת הגדולה שיתכן שהרמב"ם יפסוק כספרא או ספרי נגד התלמוד בבלי). פעמים שהרמב"ם פוסק כמו ה"הוה אמינא" של הגמרא ולא כמו המסקנא, ראה ב"ח על הטור, או"ח סי' שטז ע"א, א.

אמנם בדעת הטור והשו"ע היו שכתבו שפעמים הם מביאים גם דינים שאין אנו פוסקים כמותם¹⁸, אבל לא שמענו מי שיאמר כן בדעת הרמב"ם. חשוב לציין שעל שני כללים אלו מבוססים רוב היישובים לקושיות על אודות השמטות הרמב"ם. אולם פעמים הרבה קשה לדעת אם הרמב"ם סמך בדין פלוני על כלל 1 או על כלל 192, זאת אומרת אם הרמב"ם משמיטו משום שכבר כללו בדין אחר – או משום שאינו סובר כאותו דין, ופעמים רבות נחלקו בדבר מפרשי הרמב"ם²⁰; אמנם אם הרמב"ם פסק כאותו דין בפירוש המשניות²¹ או בספר המצוות²² או בתשובה, או שנפסק דין זה ברי"ף²³, סביר להניח שטעם השמטתו אינו משום שלא פסק כאותו דין, אך גם זה אינו מוכרח, שהרי יתכן ששינה את דעתו וכן שלא פסק בעניין זה כדעת הרי"ף.

3 הרמב"ם אינו מביא אלא דין שמפורש בגמרא, ולא דין שנלמד מדיוק או מכח קושיא²⁴.

כן כותב מהרא"י בשו"ת תרומת הדשן, פסקים וכתבים סי' כ: "...דכבר ידעינן דהרמב"ם ז"ל כותב כל פסקיו רק מסוגיות התלמוד לפי פשוטו, ולא מתוך הדקדוקים

סוף ד"ה "ואיכא למידק". וכן יתכן שסובר הרמב"ם שסוגיא אחת חולקת על הסוגיא האחרת, על אף שאחת מהסוגיות – או אפילו שתי הסוגיות – נאמרה כ"סתמא דגמרא" ויש כאן סוגיות חלוקות, והרמב"ם צריך לפסוק רק כאחת מהן; ראה למשל בלחם משנה להל' מלכים פ"ט הי"ג.

18 כן מביא הרב עובדיה יוסף בהערה בשו"ת יחווה דעת, חלק ו סוף סי' לח, מאחרונים רבים, שפעמים שהשו"ע הביא לשונו ממש של פוסק אף שאינו סובר כמותו בכל מה שכותב, ולא הביאו אלא לעיקר מה שכתב הפוסק, והשאר שלא פסקינו כמותו מובא בשו"ע באישגרא, או שנקטו לדוגמא בעלמא.

19 הרב צארום, עמ' ה, יז-יח.

20 וראה הרב מדיני, כללי הפוסקים, סי' ג, אות ד, לגבי השמטות הרי"ף.

21 למשל, ראה הרב אריאלי, עינים למשפט חלק החידושים קידושין כט ע"א, והרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, או"ח חלק ב, סי' קיא, ועוד מפרשים, שמעירים שלא הביא הרמב"ם הא דאיתא בקידושין כט ע"א שחייב אדם להשיא את בנו אשה וללמד את בנו אומנות, והוא מובא בפירוש המשניות לרמב"ם לקידושין פ"א מ"ז.

22 למשל, ראה אבן האזל להל' קריאת שמע פ"ב הי"ג, ירושלים תשט"ו, דף כא ע"ד, ד"ה "ונראה", שמעיר שמשמיט הרמב"ם את הדין בכתובות פו ע"א שכופין על מצוות עשה. ומסביר האבן האזל שלא פסק הרמב"ם כדן זה, ראה שם. ודין זה באמת מובא בספר המצוות לרמב"ם בהקדמה למנין המצוות (אחר השורש הארבע עשרה).

23 שכידוע הרמב"ם על פי רוב נמשך אחר פסקי הרי"ף. אולם, יש מקומות יוצאים מן הכלל שלא פסק כמו הרי"ף, כמו שכתב הרמב"ם עצמו, ראה שו"ת הרמב"ם, מהד' בלאו, ירושלים תשמ"ו, ח"ב סי' רנא (עמ' 459), שחולק על הרי"ף כשלושים פעמים.

24 כלל זה מובא ע"י יד מלאכי, כללי הפוסקים, כללי הרמב"ם, אות ב; הרב מדיני, כללי הפוסקים, סי' ג, אות ה, ושם סי' ה, אות כג; הרב סופר, וזאת ליהודה, עמ' יג, ושם ציין לעוד מקומות שדיבר בזה; הרב צארום, עמוד ב-ד, ה; הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק ד, חלק או"ח, סי' כא, אות ג, וחלק ה, חלק או"ח, סי' כב, אות ג, ד"ה "ועינא".

כמו התוספות ושאר גאונים..."; ובשו"ת תשב"ץ חלק ג סי' מג (מהדורת מכון שלמה אומן ומכון ירושלים תשס"ג ד"ה "ויצא"): "אלא שהוא כותב מה שנמצא מפורש בגמרא... ומה שלא נזכר בגמרא בפירושו הניחו סתום, וילמד סתום מן המפורש"; בשו"ת מהרלב"ח סי' לג (דף יט ע"ג): "ואף כי לא כותב הרב הדין הזה בפירושו אין תימא בזה, כי ככה דרכו ז"ל לכתוב הדין כאשר הם בתלמוד, אמנם הדינים הנלמדים מדיוק דברי התלמוד מניחו, ועל המעיין ללמוד מדיוק דבריו"; בית יוסף יו"ד סי' קצד סע' ג ד"ה "ומ"ש רבינו או ולד": "ואין להקשות דמכל מקום היה לו (=לרמב"ם) לכתבו להודיענו דאמו טהור לידה, שכבר נודע שאין דרכו של הרמב"ם ברוב המקומות לכתוב אלא הדינים הסדורים בתלמוד אליבא דהילכתא"^{25, 26}.

25 וכן כותב בית יוסף באו"ח סי' רסד סע' ז ד"ה "והר"ן", אה"ע סי' כז סע' ח(ב) ד"ה "ומ"ש עוד בשם הרמב"ם", ושם סי' שלד סע' כט ד"ה "והר"ן", לדחות את דברי מי שרצה לדייק שהרמב"ם סובר כפוסק מסויים מסתימת לשונו. ולפי כלל זה מיושבות הרבה קושיות השמטה שהקשו האחרונים, דוק היטב. ויש להעיר על מה שהביא היד מלאכי שם אות ה כלל חדש בשם הפרי חדש, יו"ד סי' צט ס"ק כא ד"ה "איברא", וזה לשון היד מלאכי: "אין להוציא דין ממה שהרמב"ם מביא דין אחד במקום זה ולא הביאו במקום אחר, כגון דין דשייד לענין תרומה וגם למאכלות אסורות אין לנו לומר מדהביאו בדיני תרומה ש"מ דמאכלות אסורות לא סבירא ליה הכי, כי כבר נודע שאין דרכו של הרמב"ם לחדש דינים רק להעתיק דיני התלמוד כצורתם וכלשונם כל אחד ואחד על מקומו וכנו". ולכאורה כוונת היד מלאכי לחדש כלל ע"פ הפרי חדש שהביא שאין לדייק מהמקום במשנה תורה שהביא הרמב"ם את הדין. ואף שהוסיף אחר כך "כי כבר נודע...", לכאורה אין זה עיקר כוונת היד מלאכי להביא ממנו, שהרי כבר הביא כלל זה באות ב כנ"ל. אולם, זה לשון הפרי חדש שם: "ויכולם פסקם המחבר (=השלחן ערוך) אף על פי שהרמב"ם לא כתבם בשאר איסורים, וכבר נודע שאין דרכו של הרב ז"ל לחדש דינים" וכו' כנ"ל. ומבואר שבאמת הפרי חדש אינו טוען לדייק מהמיקום של דין ברמב"ם, ואינו דוחה הדיוק אלא משום הכלל המובא באות ב של היד מלאכי הנ"ל (אגב אורחא, בשיטת בריסק נוהגים לדייק פעמים רבות מהמיקום של הרמב"ם. וראה מאירי בהקדמתו לבית הבחירה [נדפס בתחילת בית הבחירה, מסכת ברכות, ירושלים תשכ"ה, עמ' 32] שפעמים שהרמב"ם נוקט דין אחד אגב דין אחר. ולפי זה יש לפחות מקרים אחדים שאין הסבר למדני למיקום הדין). אגב, יש להעיר על מה שמסיים היד מלאכי שם באות ה: "אבל בטור ושאר פוסקים אמרנו כן עיין ב"י ח"מ סי' ל"ה סס"ז". בבית יוסף שם כתוב: "ורבינו (=הטור) כיון שאין דרכו לכתוב דבר בלתי נוהג אי הוה סבירא ליה דלענין תרומה מתניא לא הוה כותבה, אלא ודאי סבירא ליה דלענין כשרות משפחה ופיסולה איתניא...". ומבואר שאין מה שכותב הבית יוסף שם שייך לכאן. והנה הרב סופר בעוד הרבה מקומות בספריו מביא כלל זה בשם הרבה מפרשים כדרכו בקודש (ראה בכל המקומות שמציין להם שם בוזאת ליהודה), וראה גם שפירו, מחקרים, עמ' 84-80. אולם, כנראה, ברוב המפרשים שמביאים לא כותבים כן להסביר השמטה של הרמב"ם, אלא לומר שאי אפשר למצוא מקור לרמב"ם מדיוק מהגמרא, אלא ממקום שנאמר בו הדין בפירושו (חוץ ממקום שכותב הרמב"ם "יראה לי"). וראה שפירו, מחקרים, עמ' 79 שתמה עליהם, שהלא בהרבה מקומות חידש הרמב"ם דינים ע"פ דיוק בגמרא, או אפילו בסברת עצמו בלי מקור כלל (ראה שם בהערה 323).

26 אולם, ראה בית יוסף או"ח סי' רנב סע' ה ד"ה "אבל", שמדבריו משמע שסובר שאין הרמב"ם משמיט דין שהוא בגדר זה אלא בצירוף כלל א - שתדע הדין ממקום אחר, וצ"ע.

4) **יש והוא מביא לשון הגמרא כלשונה ממש, אף שיש להוסיף עליה**²⁷.
כן כותב כסף משנה הל' ספר תורה פ"י ה"ד ד"ה "וכותב הראב"ד": "ואין מכאן השגה על רבינו, שהוא ז"ל העתיק המימרא ולשונה, וכל מה שתפרש במימרא תוכל לפרש בלשונו".

ויש חולקים: במקום אחר הב"י עצמו כתב אחרת: על' בית יוסף יו"ד סי' רא סע' א סוף ד"ה "ולאו": "ואף על גב דהרמב"ם סידרא ולישנא דמתניתין נקיט ואתי, ליכא למימר כי היכי דדחיק ר"י בפירושא דמתניתין הכי נדחוק אנן בפירוש דברי הרמב"ם, דבתראה הוא, ואם איתא דסבר הכי הוה ליה לפרש ולא לסתום דבריו כסתומת המשנה"²⁸.

5) **הרמב"ם אינו מביא מילתא דפשיטא, זאת אומרת דין שנובע בפשטות מדין אחר שכבר כתב.** כלל זה שונה מכלל 1, שכלל 1 מדבר במקומות שהגמרא הוצרכה להשמיע דין מסויים בגלל חידושו בהקשר אותה סוגיא, והרמב"ם מצידו כותב דין אחד וכולל את הדין השני במה שכתב; אולם, יש מקומות שאף הגמרא עצמה לא הוצרכה לכתבו, והיה פשוט אפילו בהקשר אותה סוגיא^{29,30}.
כן כותב המגיד משנה להל' יו"ט פ"א ה"כ, ושם לפ"ב ה"ה, ולהל' מאכלות אסורות פ"א הכ"ד. וכן כותב הכסף משנה בהרבה מקומות, כגון להל' עדות פכ"א ה"י, ולהל' תענית פ"ה הי"ב, ולהל' ממרים פ"א ה"ד, ולהל' מטמאי משכב ומושב פ"ח ה"ז; ולהל' טומאת אוכלין פ"ה הי"ג. ונראה לי כסביר שנכלל בכלל זה שכשהביא דין של ברייתא

27 כלל זה מובא ברב מדיני, כללי הפוסקים, סי' ה, אות א; הרב צארום, עמוד יא-יב; הרב טייגר, דרך איש, פרק ג, "ביאורים" ד"ה "לקצר", עמ' לח. כנראה לא השתמשו מפרשי הרמב"ם בכלל זה אלא כדי להסביר השמטת דין הנאמר בתלמוד ירושלמי או דין אחר שאינו מובא בתלמוד בבלי, אבל לא להסביר השמטת דין המובא בתלמוד בבלי. ועוד צ"ע בזה.

28 ראה שם ברב מדיני ורב צארום שהעירו האחרונים על הסתירה בדברי מרן ר' יוסף קארו. [אולם לכאורה יש מקום לחלק, כאשר בעלי התוספות מכניסים אוקימתא שלא כתובה במשנה אפשר להניח שהרמב"ם לא קיבל אותה כי 'הוה ליה לפרש', אך במקום שמדובר בהבנת פשט בסוגיא אפשר לומר ש'כל מה שתפרש במימרא תוכל לפרש בלשונו'. העורך י"ק].

29 כלל זה מובא ברב אריאלי, כללים, כלל ו; הרב צארום, עמוד ט-י. וברב מדיני, כללי הפוסקים, כללי השו"ע, כותב לגבי השו"ע: "מרן בש"ע אורחיה הוא להשמיט איזה דברים... לפי שהוא פשוט...". אבל אינו ברור אם כוונתו גם לענין השמטת גמרא, או רק דין שהובא ברמב"ם או פוסק אחר והרב יוסף קארו חשב אותו כפשוט, וצריך עדיין בירור.

30 וככלל זה כותב בעל החפץ חיים כמה פעמים בספרו ליקוטי הלכות להסביר השמטות הרמב"ם, ראה למשל ליקוטי הלכות על מסכת חגיגה, עמ' 70, בפירושו זבח תודה ד"ה "רבא"; ושם עמ' 79, זבח תודה ד"ה "הא"; ושם עמ' 5, עין משפט אות ד. וחידוש יותר כותב טברסקי, מבוא, עמ' 235-236, שמסתבר שמשמיט הרמב"ם כמה ענינים "מפני היותם מפורסמים ומובנים מאליהם". ראה שם שהביא שהרמב"ם עצמו כותב כן בפירושו למשניות ליישב קצת השמטות המשנה, ראה פיה"מ מנחות פ"ד מ"א, וברכות פ"ז מ"א. ולא מביא שם הרב טברסקי מפרש אחר שכותב כחידוש זה, וגם לא מביא אף דוגמא אחת של השמטה שלדעתו כלל שלו מיישב אותו, וצ"ע.

או משנה והן נוקטות כמה דוגמאות לאייר אותו דין, לא מביא הרמב"ם תמיד כל אותם ציורים.

ויש חולקים. הט"ז באו"ח סי' תקס"ט א. וראה שם שמקשה על כלל זה: "...ותמהתי מאוד על זה, וכי עדיף הרמב"ם מתנא דברייתא שהוצרך לכותבה, א"כ לאו פשיטא היא"³¹!

6 הרמב"ם אינו מביא דבר שהוא במחלוקת והוא מסופק איך לפסוק בה^{32,33}.

31 וכן טוענים עוד אחרונים, ראה למשל הרב חנוך אייגיש, מרחשת, סוף חלק א, קונטרס הזמה, סי' ד, אות ה, על כסף משנה בהל' עדות הנ"ל; ר' ידידיה שמואל טאריקה, בן ידיד להל' ברכת פ"ב הי"ד.

32 כלל זה מובא ברב סופר, כללי הרמב"ם, ובזרע חיים עמ' כ-כא, ובזאת ליהודה עמ' יג-יד; הרב צארום, עמ' א-ב (והנה הרב סופר מביא כלל זה בשני אופנים, ובאמת הם כלל אחד. אולם, יש להעיר על האופן השני שמביא שם, ומציין לזאת ליהודה עמ' יד, ושם לא הביא כן אלא לגבי הרי"ף והרא"ש). והרב סופר מביא החולקים. וראה לוינגר, דרכי המחשבה, עמ' 59; שפירו, מחקרים, עמ' 9, הערה 37. (וראה מגיד משנה להל' שבת פ"ט ה"ב ד"ה "איך" שכותב: "וגם בגמרא לא העלו פסק אי זה מהו נקרא לנוי, אלא א"ל איפה לרבה בר חנה אתון דתלמידי דר' יוחנן אתון עבידי כר"י אנו נעביד כר' חנינא, ומתוך כך קיצר רבינו". משמע שסובר המגיד משנה ככלל זה, שכשהרמב"ם מסופק אינו פוסק שום דבר). וראה הל' גירושין פ"ב ה"ו שכותב הרמב"ם על גט מסויים: "...הרי זה גט פסול ומתיישבין בדבר זה הרבה מפני שהוא קרוב להיות גט בטל". והכסף משנה שם כותב: "בלשון הזה נתחבטו הראשונים. כי הרב רבינו דוד הכהן ז"ל כתב שמשופק הרב... ואל תתמה למה לא כתב הרב הרי זה ספק מגורשת, דלכך קרא הרב ספרו משנה תורה שהוא כותב בקוצר כל מה שנכתב בתלמוד, וכל היכא דמספקא להו לבעלי התלמוד [כתב הרב שהיא ספק מגורשת אבל הכא דלבעלי התלמוד] לא מספקא להו, דלדיהו מילתא ברירא כאי זו סוגיא הלכה, אלא אנו הוא מספקא לו, מטעם זה לא כתב הרב ספק מגורשת אלא כתב שיש להסתפק כאי זו סוגיא הלכה, ומה נבין ונאמר שהיא ספק מגורשת הואיל ומספקא לו כאי זו סוגיא הלכה". וטוען עליו הכסף משנה: "גם לדרך ה"ר דוד הכהן קשה, שאין דרכו של רבינו לכתוב כל מה שנכתב בתלמוד, ואינו כותב אלא מה שהוא פסק הדין לדעתו. ועוד, דמאחר שהוא ספק – מה לי שיהיה ספק לבעלי התלמוד מה לי הספק לנו הלכה כדברי מי". ואינו ברור לי מהי כוונת הכסף משנה בקושייתו הראשונה. אולי כוונתו שאם נכון שהרמב"ם מסופק, היה לו להשמיט את כל הענין מן משנה תורה. אבל ממה שכותב "ואינו כותב אלא מה שהוא פסק הדין לדעתו" לא משמע כן, שהלא גם ספק הוא פסק דין. ויותר נראה שכוונתו שאין דרך הרמב"ם להשמיע לנו החשבונות של הגמרא, ושיש סתירה בסוגיות ושהוא מסופק איך לפסוק. אבל לפי זה, אין קושייתו הראשונה שונה מקושייתו השניה, וצ"ע. וראה הל' סנהדרין פ"ד הי"א אחר שהביא הרמב"ם חידושו המפורסם שיתכן בזמן הזה לחדש את הסמיכה אם יסכימו חכמי ישראל, כותב "והדבר צריך הכרע", ופשטות כוונתו שמשופק בדין (למר כדאית ליה, עי' קונטרס הסמיכה למהרלב"ח). אולם יש מפרשים שאין בדברי הרמב"ם ספק, והכוונה היא שחכמי ישראל צריכים להכריע בדבר הסמיכה וזהו ענין שקשה ליישמו 'לפי שישאל מפורין' וכו', עי' בפירוש 'יד פשוטה' על הרמב"ם שם (ירושלים תשע"א) עמ' קמא. וראה הל' קדוש החדש פ"ג הי"ז שהביא הרמב"ם מחלוקת אמוראים, ולא הכריע ביניהם. וראה עוד ציונים למקומות כאלה במשנה תורה בטברסקי, מבוא, עמ' 121-122. וראה אגרות ורשימות קה"י, חלק א, עמ' עט, שכותב

כן כותב בתשובה המיוחסת לראב"ד, שו"ת הראב"ד³⁴, סי' ריא: "...ואפשר שהיה לו בספק והניחו"; שו"ת מהר"י בירב, סי' עו.
ויש חולקים. ראה חיד"א, יוסף אומץ, סי' כה, שלא ניחא לו בזה כלל.

7) **הרמב"ם אינו מביא דין שיש בו גירסאות שונות, והיה מסופק כאילו מהו לפסוק**³⁵ בדומה לכלל שלפני זה.

כן יוצא מדברי המגיד משנה להל' זכיה ומתנה פ"ד ה"א ד"ה "מתנה": "...וכמה גרסאות נאמרו בה... עד שאמרו קצת המפרשים שהיא אחת מן הסוגיות המתחלפות בתלמוד. ומתוך כך נראה שהמחבר לא רצה לכתוב אלא מימרא דריש לקיש... ולא הכניס עצמו במחלקת הסוגיות...".

ויש חולקין. ראה כסף משנה שם, שכותב על דברי המגיד משנה: "ויש לתמוה על ה"ה, שאין דרכו של רבינו להשמיט הדינים מפני חילוף הגרסאות, והוה ליה לכתוב הדין היוצא כפי הגירסא היותר נכונה"³⁶.

8) **הרמב"ם אינו מביא דין שהוא מפורש בתנ"ך**³⁷.
כן כותב ב'אבן האזל'³⁸ להל' בית הבחירה פ"א הי"ח אות ד ד"ה "אלא": "...לא

בשם החזון איש: "ובאמת נמצא ברמב"ם השמטות למאות, ואין זו הוכחה דסובר דזהו דלא כהלכתא... וגם כי הרמב"ם ז"ל היה מוסיף כמה פעמים, והניח כמה הלכות ע"מ שיבררם ויקבעם בספרו, ואילו האריך הרמב"ם ז"ל עוד כמה שנים ודאי היה בא כמה הוספות רבות" (מובא בדרך איש ס"ק יג). ומצאתי סמוכין לכלל זה בהרב נסים סבתו והרב עזרא שבט, "טיוטת פירוש המשנה להרמב"ם בכתי"ק", ישורון, טו, ניסן תשס"ה, עמ' כב, שהביאו מקרה שהרמב"ם פסק כתנא אחד בנוסח הטיוטה של פירושו למשניות שכותב לעצמו, ובנוסח הסופי הוא חזר בו ופסק כתנא האחר, והרי"ף כותב שהוא מסופק כמי לפסוק, ואם כן אין רחוק שהרמב"ם היה מסופק איך לפסוק, והרמב"ם השמיט מלהכריע בשני מקומות במשנה תורה. וכן כתבו המפרשים לגבי השמטות הרי"ף, ראה בעל המאור בהקדמתו לפירושו על הרי"ף שפעמים שהשמיט דינים מפני שהוא "בורח מן הספקות". וכן כותב הר"ן בדעת הרי"ף (בביצה דף ג ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה "איתמר". וכן כותב בעל המאור שם בביצה, כשיטתיה). וכן כותב הבית יוסף יו"ד סי' קצב. ובראשון לציון (בביצה ו ע"ב, ד"ה "גמרא אפרוח") לא ניחא לו בזה. ונראה דכוונת הבית יוסף שונה משל בעל המאור, דמשמע מהבית יוסף דכוונת הרי"ף גופא לפסוק שהוא ספק, ולהחמיר, כמו שאר השמטות, אבל מהבעל המאור הנ"ל משמע שהוא אינו יודע איך לפסוק, והוא "בורח מן המחלוקת".

33) ואיתמר ורהפטיג במאמרו הנ"ל (הערה 13) כותב טעם אפשרי אחר למה השמיט הרמב"ם דינים שהם במחלוקת, שלא רצה להכריע כאחד, שהאמת כשני השיטות, ופעמים יש לנהוג כשיטה זו ופעמים יש לנהוג כשיטה זו. ראה שם שלדעתו יישב בזה כמה השמטות.

34) מהדורת קאפח, ירושלים תשנ"א, עמ' רסב.

35) כלל זה מובא ע"י הרב צארום, עמ' ה.

36) וכלשון זה כותב גם בבית יוסף חו"מ סי' רמה סע' י(ב) ד"ה "ויש". וראה הל' יו"ט פ"ב הי"ב שמביא הרמב"ם שתי נוסחאות בגמרא, ולא מכריע ביניהם.

37) כלל זה מובא ע"י הרב צארום, עמ' ד. ולגבי דין שהוא מפורש בספר המצוות או בהקדמת הרמב"ם למשנה תורה, ראה הרב צארום, עמ' יג-טו, שפלפל בזה.

38) עבודה, ירושלים תש"א, עמ' ו.

הוצרך לכתוב וסמך על המפורש בתורה... וכבר כתב הרמב"ם בהקדמתו דלכן קרא ספרו משנה תורה שיהא אדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואח"כ קורא בזה וידע ממנו תורה שבע"פ כולה, ובפ"ג הל' י"ב³⁹ והל' י"ז [ד"ה "ולכן"] כתבתי ג"כ דמוכח יסוד זה דהרמב"ם סומך על דבריו על המפורש במקרא ע"ש⁴⁰.

9 **הרמב"ם אינו מביא דינים הידועים במסורת**⁴¹.

כן כותב הגרי"ז ב'חידושי הגרי"ז על הרמב"ם' להל' מגילה פ"ב ה"ט ד"ה "והנה": "ודין כתבי הקודש לא הוזכר כלל ברמב"ם בשום מקום, דהם מדינים התלויים במסורת...".

10 **יש שסיבת ההשמטה היא שהיתה לרמב"ם גירסא אחרת**⁴².

כלל זה פשוט. ראה לדוגמא מגיד משנה הל' יו"ט פ"ב הי"ב סוד"ה אבל מסיקין; מהרי"ק בהל' שגגות פ"ה ה"ו.

וי"א שלא אמרין כן אם לא מוצאים גירסא אחרת בשום כתב יד. על שו"ת ר' בצלאל אשכנזי סי' לח⁴³.

39 לא מצאתיה שם.

40 וראה באבן האזל שם בפ"א שכותב שהיסוד לכלל זה הוא מהקדמת הרמב"ם למשנה תורה שכותב: "לפיכך קראתי שם חיבור זה משנה תורה לפי שאדם קורא תורה שבכתב תחילה ואחר כך קורא בזה וידע ממנו תורה שבעל פה כולה...". מובא בשם הרב יוסף דוב סולאוויצ'יק (בספרו של רב מיכל זלמן שורקין, הררי קדם, סי' קנח, אות א, ירושלים תש"ס, עמ' רעא) שלכן מאריך הרמב"ם בריש הלכות חנוכה (ריש פ"ג של הל' חנוכה) בהיסטוריה של נס חנוכה, מה שאינו עושה בשאר ימים טובים (כגון בהלכות סוכה אינו כותב הטעם שאנו יושבים בסוכות, ובהלכות פורים אינו מדבר על אודות נס פורים), משום שבימים טובים אחרים מפורש טעמם בתורה שבכתב, אבל נס חנוכה אינו מוזכר בתורה שבכתב אלא בדברי חז"ל, בתורה שבעל פה. וכ"כ טברסקי, מובא, עמ' 223. וראה הרב וינברג, מאורות, עמ' רמה, בהערה, שמסביר בזה הא שהרמב"ם במשנה תורה לפעמים מתחיל לעסוק מצוה מסויימת במשפט כללי המגיד שיש מצוה, כגון בהל' שופר פ"א ה"א, ובהל' תעניות פ"א ה"א, ולפעמים הוא מחסיר הקדמה זאת ומתחיל מיד בפרטי המצוה עצמם, כגון בהל' סוכה פ"ד ה"א, ובהל' לולב פ"ז ה"א. ומפרש שם הרב וינברג שהרמב"ם קאי על התורה שבכתב, "ולפיכך כל היכא שבקרא מפורש שיש מצוה כזה, אין הרמב"ם צריך לחזור על דבריה שיש מצוה, אלא הוא מתחיל בפרטי המצוה המפורשת. אבל היכא שהמצוה או כוונת המצוה אינה מפורשת בקרא, צריך הרמב"ם לפרש שיש מצוה כזו, ושמצוה זאת היא הפירוש בדברי התורה שבכתב שהביא". וכן מביא הרב מדיני, כללי הפוסקים, סי' ה, אות ה, ס"ק ג, בשם הדברי מנחם בשם מעשה רקח ובן ידי. וראה גם "המפתח" להל' קרית שמע פ"א ה"א ד"ה "הטעם", ולהל' מילה פ"א ה"א ד"ה "הא דלא כ' מ"ע". וכן מצינו במשנה שקאי על התורה שבכתב, ראה ברכות ב ע"א: "תנא אקראי קאי דכתיב...".

41 כלל זה מובא ע"י הרב צארום, עמ' ט.

42 כלל זה מובא ע"י הרב צארום, עמ' ו.

43 מראה מקומות בכלל זה מובאים בשפירו, מחקרים, עמ' 12, הערה 59.

11 יש לומר שנשמט הדין ע"י טעות מעתיקי משנה תורה⁴⁴.
כן כותב בעל החזון איש, חזון איש, טהרות, מכשירין, סי' ה, ס"ק יא, ד"ה "ודין": "ודין
ביצים ליתא בר"מ בס' הי"ד ונראה דנשמט בהעתקה"⁴⁵.

12 יש לומר ששכח להביא את הדין⁴⁶.

44 כלל זה מובא ע"י הרב טיגור, דרך איש, "ביאורים" ד"ה "לקצר", עמ' לח-לט.
45 וצריך הדין להיות בהל' כלים פט"ז ה"ג, אך אין לכך זכר בשום כת"י או דפוס ישן. ומעניין שיש
עוד מקומות בחזון איש שמגיה תיבות שלימות במשנה תורה בלי שום בסיס בכת"י או בדפו"י:
ראה 'חזון איש', או"ח, הערות במסכת שבת, סי' סב, ס"ק י, שכותב שצריך למחוק מן הרמב"ם
בהל' שבת פי"ד ה"א תיבת "מדברות", כנגד כל הראשונים וכת"י דפו"י; וראה חזו"א, חר"מ,
סי' יז ס"ק ב, שכותב שצריך להוסיף ארבע תיבות בדברי הרמב"ם בהל' רוצח פ"ה הי"א, ואין
הד לזה בכת"י דפו"י. ראה "ילקוט שינויי נוסחאות" בכל המקומות, הנדפס בסוף רמב"ם
מהדורת פרנקל.

46 והרב ישעיה פיק קרא לספר שבו מלקט השמטות הרמב"ם "אומר השכחה", וקצת משמע
שסובר שהרמב"ם שכח להביאם. אולם, יש לומר שלא קרא אותו כן אלא באופן מליצי. וכ"כ
שפירו, מחקרים, עמ' 5 הע' 17, לגבי מה שקורא הרמב"ם את המצוות שהוסיף על הרמב"ם
"עשין ששכח אותן הרב", "לאוין ששכח אותן הרב", שסביר להניח שהוא רק שם מליצי.
אולם, ראה אומר השכחה אות מה, דף ט ע"ב, שכותב לגבי השמטה מסוימת של הרמב"ם:
"...ולכאורה תמוה למאד, ואין לכנות ההעלמה זו בשם השמטה דאי אפשר לילוד אהה להנצל
כאשר האריך בתשו' ח"ה/ת"ה (ז) סי' ד' [ע. ב. אולי בפסקים וכתבים לבעל תרוה"ד סי' כ, יש
שם בענייננו אבל לא בדיוק זה] ולפעמים משום עבודה ומלאכת שמים ופעמים מחמת טרדות
הלב נעשתה השמטה אבל ענין זה דהכא שהסוגי' בין עיניו... ואיך יתואר דבמה שפניו יש
שכחה". ומבואר ששייך להסביר השמטה ע"י שנאמר ששכח, אבל רק כשהדין שהשמיט אינו
בסוגיא שמביא ממנה דין שדומה לו, זאת אומרת רק כשהוא במקום אחר בש"ס. וראה שם
עמ' ו ע"א אות ט שכותב: "...אע"כ שעל האמת השמטת הפוסקים היא **או בשגגה** או מאיזה
טעם רצוי' שהשמיטו...". וראה הרב יחיאל יעקב ויינברג, שו"ת שרידי אש חלק א, סי' קעו,
ד"ה "זהו הנלדע"ד": "...הנה כבר השריש לנו הרשב"א באחת מתשובותיו, דמוטב לנו לומר
שהרמב"ם שכח סוגיא מפורשת מלומר שהרמב"ם פירש סוגיא נגד משמעותה... ולפי דעתי
מה שעמלו כמה מחברים להציל את הרמב"ם מהשגות ע"י שהם עוקרים סוגיות ערוכות את
פלפול חריף, הוא נגד האמת הפשוטה, ומוטב לנו להניח את הרמב"ם כמו שהוא מלעקם את
המפורש בגמ' נגדו". וראה שם שכתב הרב ויינברג שגם הבית יוסף טעה בזה. והרב ירוחם
ליינר, האדמו"ר מרדאזין, בהקדמתו ל'אומר השכחה' מהדורת מנורה, ניו יורק תשי"ט,
האריך בענין שכחת התורה ע"פ מקורות בחז"ל, ומסיים: "...ואם הנביאים והחכמים וגדולי
התנאים והאמוראים לא נמלטו מפח השכחה, לא יפלא אם גם גדולי החכמים לאחרי חתימת
התלמוד לא פלטו ממנה". ע"ש שהאריך עוד בזה. ופשוט שכונתו לכל הפוסקים שמישיג הרב
פיק עליהם בתוך ספרו אומר השכחה, כולל הרמב"ם. הרב יהודה לפקוביץ, דרכי חיים, ב, בני
ברק תשס"ז, עמ' קעט-קפ, האריך בענין "לכל נברא יש גבול עד היכן יכול להשיג בתורה"
(כך היא כותרת הקטע), ובסוף כותב: "ויסוד הדברים שמעתי ממרן 'החזון איש' זצ"ל שדיבר
בארוכה כדברים אלו לענין השמטות הרמב"ם". וכנראה כוונתו שהחזו"א סובר שאין לדייק
מהשמטות הרמב"ם, משום שיש לומר ששכח להביאו. וראה מה שהבאנו בשם החזו"א בכלל
הבא. ומעניין מה שמביא הרב יעקב ישראל בייפוס, ילקוט לקח טוב, רכסים תשנ"ג, עמ' קלח,

13 אין לדייק מהשמטת הרי"ף והרמב"ם "דין בודד", ואין לדייק אלא "בדילוג סוגיא שמובאת"⁴⁷.

כן כותב החזו"א, קובץ איגרות חלק ב⁴⁸, איגרת כא: "מהשמטות אפשר ללמוד רק בדילוג סוגיא שמובאת, אבל השמטת דין בודד אינו מלמדנו כלום, שאם דעת הרי"ף והר"מ לדחות – חובתם להביא ולפרש. ולכן אין אנו תלמידים של הרי"ף והרמב"ם בזה". ולכאורה כוונתו שאין לדייק ברי"ף אלא כשמביא את הסוגיא ומשמיט דין אחד, ולא כשמשמיט את כל הסוגיא, וכן לגבי הרמב"ם⁴⁹. ולא מצאתי לו בשיטה זו חבר, ולכאורה כל האחרונים המקשים על הרמב"ם שהוא השמיט דין לא סבירא להו כחידוש זק^{50, 51}.

בשם הסבא מנובהרדוק: "אף אחד אינו מעלה על דעתו שהרמב"ם השמיט קטע זה או אחר משום שהיה טרוד וכדומה...". וראה גם לוינגר, דרכי המחשבה, עמ' 120; וראה גם שפיר, מחקרים, עמ' 5-68 שהאריך בזה, ומה שהגיב עליו בוכמן (A Hagiographer's Review of "Studies In Maimonides and His Interpreters", Hakirah, Volume 7, Brooklyn 2008, 107-154). וראה מה שכותב הרמב"ם בהקדמתו לספר המצוות שסידר מנין המצוות בראש כל ספר כדי שלא ישכח לכלול דבר. וע' מה שכותב באגרת לרב פנחס הדיין, איגרות הרמב"ם, מהד' שילת, ח"ב י-ט תשמ"ח, עמ' תמד: "וזו היתה אף מגמתי בזה החיבור, שאין כח באדם העולם להיות זוכר כל התלמוד בבלי וירושלמי והברייתות שלושתן, שהן עיקר הדין". אולם יכולים לומר שהרמב"ם לא מעמיד את דבריו אלו במי שטרח זמן רב לאסוף דינים ממקורות מסוימים. למראה מקומות בדברי חז"ל בענין תנאים ואמוראים ששכחו דינים מסוימים, או שטעו בדינים מסוימים, ראה הקדמת האדמו"ר מראדזין הנ"ל; הרב נצ"י ברליו, שו"ת משיב דבר, חלק ב, סי' יט, ירושלים תשנ"ג, עמ' 73, ד"ה "אחר"; הרב י"ל מימון, תולדות הגר"א, ירושלים תשט"ו, בהערה עמ' פט-צב (וראה שם בהערה עמ' צט-ק, ושם מניח שתיבת "אשתמיטתיה" בגמרא פירושו "שכח", ולא שלא היתה האימרה נודעת לו מעולם, ויש לדון בזה); הרב דוד יואל ווייס, מגדים חדשים, שבת, ירושלים תשנ"ב, לדף קכ ע"א ד"ה "הוה", עמ' שו-שז. למראה מקומות לגדולים שאחר התלמוד שטעו או ששכחו בתורה, ראה הרב י"ל מימון, תולדות הגר"א, בהערה עמ' צד-קכח; אליעזר בראדט, ליקוטי אליעזר, ירושלים תש"ע, עמ' צג, קי-קיב (ובעמ' קיב הערה 112 ציין לעוד מאמרים שנכתבו בענין זה).

47 כלל זה מובא ע"י הרב צארום, עמ' יט; הרב טיגר, דרך איש, עמ' לו, "דרך איש" ס"ק יד, וב"שער הציון" אות פד.

48 בני ברק תש"נ.

49 ונראה שגם הרב טיגר הבין כך את דברי החזו"א. אולם, אין לשון החזו"א מדוייק כ"כ, וצ"ע.

50 ויש להעיר שהחזו"א עצמו בספריו מקשה קושיות השמטה, שלפי דבריו באגרת הנ"ל לכאורה אין להקשות עליהם. וכן מקשה הרב טיגר, דרך איש, פרק ג, ב"ביאורים" ד"ה "לקצר", עמ' לו. והוא מתרץ שלתרץ ע"פ כלל זה נחשב בעיני החזו"א איש לדוחק, ולכן משתדל למצוא יישוב יותר נוח. ואחר כך מקשה הרב טיגר (שם עמ' לט) שמצינו שהחזו"א איש מדייק ממה שמשמיט הרמב"ם, ולפי כלל זה אי אפשר להוכיח שום דבר מהשמטה. וכותב הרב טיגר שכל המקומות שמדייק החזו"א איש מהשמטה מדובר בהשמטת פרט מסויים. ויש לעיין בזה.

51 ולא כותב החזו"א הסבר לשיטתו. שמעתי מהרב צארום (בשיחה אישית) שנחלקו תלמידי החזו"א בהסבר דבריו, שיש אומרים שכוונתו היתה שאולי באמת לא השמיטו הרמב"ם, אלא

כללים "פנימיים"

14) אינו מביא דינים שאינם שכיחים⁵².

כן כותב המגיד משנה בהלכות שבת פי"ט ה"ב ד"ה "אין": "ורבינו לא הזכיר אלא מימרא דשמואל, מפני שאין בינינו אלא מסומרים לחזק, ואין רגילות באותן של נוי", שם פכ"ג ה"ג, שם פכ"ט הכ"ו, ובהל' עירובין פ"א ה"ח, ובהל' מכירה פי"ח ה"ו. וכן כותב הכסף משנה בכמה מקומות, כגון בהל' יבום פ"ד ה"ו.

ויש חולקין. ראה בית יוסף ביו"ד סי' יג סע' ב סוף ד"ה "ומ"ש ואם": "...וגם הרמב"ם ז"ל השמיטו, ועליו יש לתמוה שהרי אינו רגיל להשמיט שום דבר מהכתוב בתלמוד ואף על פי שאינו מצוי⁵³.

שכלל אותו בדין אחר שכותב (כמו לעיל כלל 1), ואין אנו משיגים את זה, משום שהיה לרמב"ם מהלך אחר בסוגיא שעל פיו יוצא דין אחר לגמרי ממה שהיינו חושבים. ואם הוא מביא את עיקר הדין ומשמיט פרט אחד, אז מבואר שלומד כמותנו, ואעפ"כ משמיט את אותו פרט. ואחרים אומרים שכוונת החזו"א היתה שאין לדייק מהשמיטה שאין הרמב"ם סובר כן, משום שיתכן שהרמב"ם שכן להביא את הדין. ואם הרמב"ם מביא את הדין והשמיט פרט אחד, אז אפשרי לדייק, שאינו סביר להניח שהרמב"ם ישכח פרט כשהוא עוסק באותו דין. וראה בכלל שלפני זה שהבאנו עוד מפרשים שכתבו כן (שיש לתרץ שהרמב"ם שכתו), ובהערה 46 שמדברי הרב יהודה לפקוביץ משמע שהחזו"א עצמו סבר כן.

52 כלל זה מובא ברב סופר, כללי הרמב"ם, ובמנוחת שלום, יב, עמ' קנא; וברב צארום, עמוד ג, ר"ב; וברב טיגר, דרך איש, פרק ג, עמ' לז, "דרך איש" ס"ק יג, ו"שערי ציון" אות עט ואות פ. וראה הרב צארום עמ' ג, שמביא שהט"ז באו"ח סי' תקס ס"ק א סובר כמו הבית יוסף שחולק על כלל זה, כמו שנביא בסמוך. אולם, ראה שם בט"ז שאינו כותב כן להקשות על השמטת הרמב"ם, אלא להסביר למה הרמב"ם מביא דין מסויים, והטור אינו מביאו. וראה שם ב"דרך איש" שמביא בשם החזו"א איש, זרעים, כלאים, סי' יב, ס"ק יד: "והרבה השמטות היו להכרח הקיצור, ולהקל לאסוף את כל עיקרי ההלכות ופרטיהן היותר עיקריות". ופשטות כוונתו לכלל דידן. אולם, יתכן לומר שכוונתו לכלל חדש – שאין הרמב"ם מביא אלא הדינים היותר יסודיים. ברם, אין זה סביר, שלמה יעשה הרמב"ם כן, הלא כל מה שנוגע למעשה צריך להביא. ועוד, כיון שבמקום הראשון שמובא ב"דרך איש" כוונתו לכלל דידן, מסתמא גם במקום זה זוהי כוונתו. אולם, יש לומר שכוונת החזו"א איש לכלל 1 שלנו, שכיון שמביא הרמב"ם את דין הכללי, שוב יכולים ללמוד הדין הפרטי. וראה שם עוד ב"דרך איש" שמביא בשם החזו"א איש, זרעים, שביעית, סי' י, ס"ק יז: "דהכרח הקיצור שלא להכביד יותר מדי הכרח להשמיט פרטים רחוקים, שאין בכח אנושי להשתלם בתורה כולה". ופשטות כוונת החזו"א איש לכלל דידן. אולם, מה שהוסיף החזו"א איש "שאין בכח אנושי להשתלם בתורה כולה", אינני מבין לענ"ד, שאם כוונתו למי שלומד את המשנה תורה, שאין ביכולתו ללמוד גם את ה"פרטים הרחוקים", האם היה יכול הרמב"ם לכתבו, בודאי זה ב"כח אנושי"! ואולי כוונתו שלא היה בכח הרמב"ם, אף שהיה כה גדול, להביא גם את "הפרטים הרחוקים". וזה כמו מהלך השני בדעת החזו"א איש שהבאנו לעיל בהערה 51. וככלל זה מובא לגבי השו"ע ברב מדיני, כללי הפוסקים. וככלל זה כתבו הרבה מפרשים לגבי הרי"ף, ראה הרב סופר שם.

53 וראה ברב צארום שם שהעיר על הסתירה שבדעת הרב יוסף קארו.

15) **אינו מביא מקורות דיניים**^{54,55}. "מקורות" כולל שני דברים: א. טעמי ונימוקי הדינים; ב. דרשות מהם נלמדו.

54 כלל זה מובא ע"י יד מלאכי, כללי הרמב"ם, כלל ד (לגבי דרשות וטעמים); הרב צארום, עמ' י-יא (לגבי טעמים); הרב סופר, זרע חיים, עמ' לג, ובברית יעקב, עמ' רכה, הערה ב, ובעל סופרים וספרים. ולא זו אף זו, שמצינו שהרמב"ם במקום טעם ודרשה שנקטה הגמרא למסקנא, הוא נוקט טעם ודרשה שנדחה בגמרא, או של עצמו. כן כותבים מהר"י קורקוס ולחם משנה בהרבה מקומות, ציינם במשנה תורה מהדורת פרנקל ב"מקורות וצינונים" להל' כלי המקדש פ"ו ה"ג, ד"ה "ריק"ו (סה"ג)", ולהל' קרבן פסח פ"א ה"ו, ד"ה "שם (טור ב ד"ה והשתא)", ולהל' גזלה ואבדה פ"א ה"ג, ד"ה "בלח"מ (סוף ה"ג)". מושג זה מובא גם ביד מלאכי שם; הרב מדיני, כללי הפוסקים, סי' ה, אות טו; הרב יוסף זכריה שטרן, "מאמר תהלוכות האגדות", שו"ת זכר יהוסף, פרק יז, ורשא תרס"ב, עמ' 56-55; הרב ברוך עפשטיין, תורה תמימה, לדברים כה, ה אות עה, ובעוד מקומות; הרב סופר שם; הרב חיים קנייבסקי, קרית מלך, עמ' רפז (לגבי דרשות); לוינגר, דרכי המחשבה, עמ' 116-92 (וראה שם עמ' 21-24 שמביא שהרמב"ם עצמו כותב כן על דרכו בשו"ת הרמב"ם, מהדורת בלאו, ירושלים תשי"ח, כרך ב, סי' רנב, עמ' 461. התשובה מובאת בכסף משנה להל' חמץ ומצה פ"א ה"ט סוף ד"ה "שעה"); שפירו, מחקרים, עמ' 79 הערה 323 (לגבי דרשות). וראה באריכות דוד הנשקה, "לטעמה של הלכה במשנת הרמב"ם", Studies in Maimonides (ed. Arthur Hyman), 2, New York 2000, חלק העברית, עמ' מה-פ (ובפרט עמ' מה-מח). וראה תוספות יו"ט לניזר פ"ה מ"ה, ד"ה "ובית", שכותב על מקום אחד שהרמב"ם בפירושו למשניות נוקט טעם אחר בדיון של המשנה ממה שמובא בגמרא: "...ונתקיימו דבריו. אע"פ שבגמרא לא פירשו כן, הואיל לענין דינא לא נפקא מינה ולא מידי, הרשות נתונה לפרש. שאין אני רואה הפרש בין פירוש המשנה לפירוש המקרא שהרשות נתונה לפרש במקראות, כאשר עינינו הרואות חברי הפירושים שמימות הגמ'. אלא שצריך שלא יכריע ויפרש שום דין שיהא סותר דעת בעלי הגמרא". וכידוע גם הגר"א ותלמידיו הלכו בדרך זה - לפרש את המשניות באופן אחר ממה שפירשה הגמרא, ואין כאן מקום להאריך. לענין ההסבר לעובדה שכותב הרמב"ם במשנה תורה מקור אחר ממה שמובא בגמרא, שלכאורה קשה, שממה נפשך, אם המקור של הגמרא יותר פשוט, למה לא מביאו הרמב"ם, ואם מקורו של הרמב"ם יותר פשוט למה לא מביאה אותו הגמרא. ומצאתי בזה מהלכים שונים. לוינגר, דרכי המחשבה, כותב שהרמב"ם רצה לכתוב המקור היותר פשוט, אף שהוא באמת אינו נכון ע"פ חשבון, משום שכתב את ספרו ל"קטן ולגדול" (כמו שכותב בהקדמתו), ורוצה שגם אנשים שאינם למדנים יבינו את הטעם של כל דין. ורוצה להוכיח זה מתשובה של הרמב"ם עצמו הנ"ל, ראה שם. וברב לאופר, כללי הרמב"ם, עמ' 21-20, מביא בשם האדמו"ר מלויבביץ' שני מהלכים אחרים: א) "...לאור זה, שהרמב"ם (לעומת הש"ס) סודר שלא ילמדו מהלכה אחת לשני, ועל אחת כמה וכמה - מהלכה לאגדה 'טעם חדש שאין בו נפק"מ לדינא באותה הלכה וכו' ' הרמב"ם דרכו להביאו". ב) "...הצורך בחיבורו של הרמב"ם נבע מירידת הדורות. לכן, פסוקים שמובאים בגמרא והיו מתאימים לתקופת הגמרא שאז רמז ודרושה יודרכי לימוד רגילים ומתאימים ללומדים, משום כך הגמרא העדיפה פסוקים אלו על פסוקים פשוטים. לא כן בזמנו של הרמב"ם, שירידת הדורות לגבי תקופת הגמרא היתה גדולה, העדיף הרמב"ם דרשות ופסוקים מבווארים ומוסברים בפשטות בדרך הפשט, שהם מתאימים ללומדים בדרו ועדיפים על אלה שברמז ודרוש וכו'". ויש להפליא על מהלכו הראשון, שהלא כל המפרשים מניחים שיתכן ללמוד דין מסויים מדין אחר שכבר כתב הרמב"ם, כמו שהבאתי לעיל בכלל א, וכי סובר האדמו"ר מלויבביץ' שאין להסביר השמטה בכה"ג! מצינו פעמים

לגבי טעמי ונימוקי הדינים. כן כותב הלחם משנה להל' תעניות פ"א ה"ה: "קשה, וכי רבינו ז"ל דרכו להזכיר בכל הדינים טעמן, שהוקשה לו (=למגיד משנה) דאמאי לא הזכיר כאן הטעם"⁵⁶.

שבמשנה תורה שינה הרמב"ם מהפסוק שמביאה הגמרא, ובפירושו המשניות מביא את הפסוק שמביאה הגמרא, ראה הל' סנהדרין פ"ד ה"ג, ובפירושו המשניות לסנהדרין פ"א מ"ו (ומצינו כהאי גוונא גם בגמרא, ראה תוס' לסיכה כד ע"ב ד"ה "בכתיבה": "וי"ל דאורחא דהש"ס הכי בכל דוכתא להביא דרשה הפשוטה לכאורה..."). וראה יד מלאכי שם שהלחם משנה כותב כלל זה כמה פעמים שהרמב"ם דרכו לשנות מהטעם הנאמר בגמרא. אולם, ראה לחם משנה להל' קרית שמע פ"א ה"ב ד"ה "ומהו", ולהל' תפלה פ"ג ה"ז ד"ה "וכן", שמקשה למה שינה הרמב"ם מטעם הנאמר בגמרא, ולא תירץ שכן דרכו. וצ"ע. אולם, ראה כסף משנה להל' סנהדרין פ"ג ה"ח שכתב: "והרב מהר"י קולון האריך הרבה בשורש קי"ז לבקש מנוח לכף רגלו אמאי דריש לה רבינו מלא תקים לך מצבה ובפ"ק דסנהדרין מיייתי לה מלא תטע לך אשרה. ורואה אני דבריו טובים ונכוחים אילו היה דרכו של רבינו לדרוש הפסוקים מדעתו ולהניח הדרשה המפורשת בתלמוד, ומכיון שאין דרכו כן נ"ל דבשום דוכתא דריש לה מלא תקים לך מצבה". ולא מבאר הכסף משנה מהיכן יודע שאין דרך הרמב"ם לדרוש הפסוקים מדעתו וכו'. וכנראה שבעיני הכסף משנה היה בלתי אפשרי לומר שהרמב"ם דורש פסוקים מעצמו ומניח דרשת הגמרא. וראה כסף משנה להל' עבודה זרה פ"ד ה"ד שמעיר על זה שמביא הרמב"ם מקור מדרשה שהוא כשיטת ר' שמעון שדורש טעמא דקרא, והרמב"ם פסק שלא דורשים טעמא דקרא, וכותב הכסף משנה: "אלא לפי שאין ביניהם נפקותא לענין הדין שזה טעם מתקרב אל השכל וגם חכמים אין מכחישין אותו אלא שאומרים דאפילו לא הוה האי טעמא מקרא נפיק ראה רבינו לכתבו". משמע שאין הכסף משנה מתנגד לנימוק שהוא משתלב עם מקור שנקטה הגמרא, אלא מתנגד למושג שהרמב"ם ינקוט מקור שהוא סותר זה של הגמרא. וראה כסף משנה פ"ב ה"א שמקשה למה הרמב"ם מביא קרא אחר שכותב שהדין ידוע מקבלה. וקושיא זו לשיטתו הנ"ל. וראה כסף משנה להל' חמץ ומצה פ"א ה"ב סוף ד"ה "החמץ" שכתב: "ורבינו אע"ג דפסק כר' יהודה כתב בפסח כלישניה דחזקיה דאע"ג דכר' אבהו ס"ל... עם כ"ז לענין איסור הנאה בפסח כיון דאיכא קרא מפורש ביותר דכ"ע מודו ביה נקטיה וכעין זה כותב הר"ן להרי"ף. וצ"ע משיטתו הנ"ל.

55 ואולי נרמז זה בשם ספרו "משנה תורה", דראה באגרתו לרב פנחס הדיין (במהדורת שילת עם 'תמא-תמב) דקרא לספרו "משנה תורה" משום שכתבו בדרך המשנה (וע"ש שלכן לא כותב את ההלכות בשם אומרם), והנה מצינו ש"משנה" היא הלכה פסוקה בלא טעמים, בניגוד ל"גמרא" שהוא המקורות והטעמים, כמו שמבואר ברש"י לסוטה כב ע"א ד"ה "ולא שימש" ושם ד"ה "ששונין. וראה הרב יעקב וינברג (לשעבר ראש ישיבה של ישיבת נר ישראל בבלטימור), בספרו מאורות הרמב"ם, בלי מקום ושנת הדפוס, עמ' צט, שהאריך לבאר שכוונת הרמב"ם ב"משנה תורה" הוא לכלול כל תורה שבעל פה (וזהו כוונתו בהקדמתו כשכותב "וידע ממנו תורה שבעל פה כולה ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם כלל"), והיינו "משנה", אבל "גמרא" מעולם לא כוונו לכלול.

56 וראה הרב שניאור זלמן מליאדי, שולחן ערוך הרב, הלכות תלמוד תורה, פרק ב, קונטרס אחרון: "ואזיל הרמב"ם לשטתו שחבר ספרו משנה תורה בלי נתינת טעמים להלכות כלל". ויש לתמוה, האם יש כזה להביא קצת טעם לדין, שהוצרך לומר שאינו מביא שום טעם? אלא, על כרחך כוונתו שהרמב"ם לא הביא שום טעם לדין בכל ספר משנה תורה. וזה ודאי גוזמא, שהרמב"ם הרבה פעמים מביא טעמים.

ויש חולקים. ראה מגיד משנה בהל' תעניות שם שהקשה על הרמב"ם למה השמיט טעם⁵⁷; והרב דוד טעביל, שו"ת בית דוד, ירושלים תש"ל דפוס צילום, סי' טו, דף כח עמוד א, בהגהה: "ובדרך חידוד אמרתי ליישב שיטת רבינו ז"ל דלא הזכיר כלל טעמא דמה לו לשקר בשיש לו בנים, ודרכו של רבינו ז"ל עפ"י הרוב להביא טעמא דהש"ס..."⁵⁸.

לגבי דרשות. כן כותב הלחם משנה הל' מלכים פ"א ה"ב: "כבר נודע שדרך הרמב"ם בדבר שאינו נוגע לענין הדין לא קפיד בראיות הפוסקים אגמרא דילן, אלא מביא הוא הראיה היותר פשוטה מאיזה מקום שימצא"; צל"ח פסחים לח ע"א, ד"ה אחר: "...ובהלכות ביכורים פ"ו הלכה ח' כותב עיסת הנכרי פטורה, ולא כותב הטעם משום דכתיב עריסותיכם. והרי אין דרכו של הרמב"ם להשמיט טעם המבואר בגמרא"⁵⁹.

57 הנה סביר שלא בכל פעם שהקשה מפרש אחד קושיית השמטה, ותירץ מפרש אחר תירוץ על פי אחד מהכללים, יש לומר שלא סובר המקשה כאותו כלל, שאולי המקשה לא עלה על דעתו שיש לומר כאותו תירוץ. אבל בכלל שאנו דנין עליו כנראה אין לומר כן.

58 שני מקורות אלו האחרונים מובאים ע"י הרב יעקב חיים סופר, זרע חיים, ירושלים תשמ"ח, עמ' לג. ונראה ששיטה זו שהרמב"ם לא השמיט בדרך כלל טעם או דרשה שנאמרה בגמרא – היא פליאה, שהלא ברור שהרמב"ם השמיט הרבה טעמים ודרשות, כמו שיראה כל מי שיטעה דינים שנאמרו בגמרא עם הטעמים והדרשות שנאמרו שם למקורות, עם אותם דינים שהובאו במשנה תורה. (ובקל אפשרי להשוות דרשות שנאמרו בגמרא ע"י הסתכלות בספר תורה תמימה לרב ברוך עפשטיין, או תורה שלמה לרב מנחם מנדל כשר, שמלקטים כל הדרשות שנאמרו בגמרא. בפרט תורה תמימה מאוד שימושי לחקר זה, ששם מובאות רק הדרשות שלומדים מהם דינים שפסק הרמב"ם כמותם.) אולם, נכון הוא שהרמב"ם הרבה פעמים מביא מקורות, ומביאם יותר ממה שהטור והשו"ע מביאים, אבל עדיין מדובר על מיעוט. ואולי הטעם לזה משום שכותב הרמב"ם בהקדמתו שאדם יכול לקרוא במשנה תורה מיד אחר שקורא בתורה שבכתב, ומן הסתם רוצה לדעת איך מתקשר התורה שבעל פה עם התורה שבכתב. ועוד יש לומר שהרמב"ם בא להוציא מליבם של הקראים, ובא להראות איך התורה שבעל פה נובעת מהתורה שבכתב. (וראה שיטה קיצונית ברב לאופר, כללי הרמב"ם, פרק ב, אות 3, עמ' 39: "אין הרמב"ם מביא דרשות חז"ל אלא אם כן נוגעים הם להלכה". וקשה לקבל הנחה זו. ובכלל שיטות האדמו"ר מליובאביץ' קיצוניות בענין זה, שהוא סובר שכל דבר ממש שמובא במשנה הוא בהכרח דבר שנוגע להלכה, כולל הכותרות (!), ראה כל פרק ב שם, עמ' 39–40) והנה מצינו במשנה תורה שעל כל דבר שיש איסור דאורייתא, הרמב"ם מזכיר את הפסוק שממנו לומדים את ה"לאו", וכן לענין מצות עשה הרמב"ם מזכיר הפסוק שממנו לומדים את ה"עשה". ואם הרמב"ם אומר בפעם הראשונה שדבר אסור, ואינו מזכיר איזה "לאו" הוא עובר, אם יש לדייק שאין האיסור אסור מדאורייתא אלא מדרבנן, ראה הרב מדיני, כללי הפוסקים, סי' ה, אות ט.

59 וראה חידושי הצ"ח לביצה יח ע"א ד"ה "שמא" שמקשה למה הרמב"ם משמיט טעם מסויים שבגמרא שהיה צריך לפסוק כמותו, ובמקומו כתב טעם חדש מדעתו. וקושיא זו לא קשה לפי כל המפרשים שציינו להם לעיל הערה 54. וראה הרב סופר, על סופרים וספרים, שמעיר שבעל נודע ביהודה כנראה סותר את עצמו, שבשו"ת נודע ביהודה, מהדורא תנינא, אבן העזר, סי' עז, ד"ה "באופן", כותב: "אין דרך הרמב"ם ז"ל לכתוב טעם הדין, רק דרכו לכתוב גוף הדין בלי טעם". והרב סופר מיישב: "וצריך לומר שכוונת הגאון נודע ביהודה ז"ל שלעולם הרמב"ם

16 **דין זמני שלא נהג אלא בעבר, ואינו נוהג בזמן הזה וגם לא יהיה נוהג לעתיד בימות המשיח**⁶⁰.

כן כותב הרב חייא פונטריומולי, צפיחת בדבש, שאלוניקי תר"ח, סי' לו, דף צ ע"א, ד"ה "ומה":

"וכן נראה דהרמב"ם אין דרכו לכתוב כי אם מה שהוא פסק הלכה להורות לדורות, אך מה שהיו נוהגים בראשונה והדרו בהו משום דחזו תיוהא בההוא מנהגא משמיטו... כעין זה צריך לפסוק גם מה שהיו נוהגים בראשונה כיון שיחזרו הדברים ליושנו, כמו שהוא פוסק דיני טומאה וטהרה ודיני הקרבנות אעפ"י שאין נוהגין עכשיו, עיין למרן הק' (=הקאר? הקדוש?) ז"ל בכסף משנה שם בפ"ב מה' שופר ה". אבל אין הכי נמי דדבר שאינו עתיד לחזור גם לכשיבנה בהמ"ק, כגון הך דלשון של זהורית דלא נ"מ לדינא מה שהיו עושין בראשונה, אינו מזכירו, וזה בכלל מה שכתבנו משם הפר"ח ז"ל⁶¹... אבל בקושטא חזה הוית

ז"ל כותב הדין עם טעמו כשהטעם **נזכר בתלמוד**, וכדכתב בספר צל"ח פסחים, ומה שכתב בספרו נודע ביהודה שאין דרך הרמב"ם לכתוב טעם הדין, היינו שאין הרמב"ם ז"ל מנמק דין התלמוד **מסברה דיליה** עיין היטב בדבריו שם, ובוהא בטלה הסתירה בדברי הגאון נודע ביהודה ז"ל".

60 כלל זה מובא ברב מדיני, כללי הפוסקים, סי' ה, אות יא; וברב לאופר. וראה הרב לאופר, כללי הרמב"ם, פרק א, אות 2, עמ' 33. לכלל זה אולי כוון הרב צארום, תחילת עמ' יג. אבל מה שהביא שם מן הט"ז באר"ח סי' תקס ס"ק א לא הבנתי. ככלל זה נראה פשוט, כיון שמשנה תורה הוא ספר הפסק לחיינו בגלות ולעתיד לבוא, ולא סתם דינים שהיו רק בעבר ואינם נוהגים לדינא. וראה הרב משה שטרנבוך, מועדים וזמנים, חלק א, ירושלים (אין שנת הדפסה), בהקדמה עמ' ב (אין העמודים ספורים) בהערה, ד"ה "ועכשיו", שמסביר ע"פ כלל זה למה השמיט הרמב"ם את הדין שתורה שבעל זה אי אתה רשאי לאומרה בכתב. ולא הבנתי הסברו של הרב שטרנבוך, שהוא רוצה לבאר שביומות המשיח לא נצטרך לנגוז את הספרם שלנו, כיון שנכתבו בהיתר, ולכן משמיט הרמב"ם איסור זה. וקשה לי, חדא, מה זה משנה שנכתבו בהיתר, הא לכאורה עיקר האיסור הוא **ללמוד** מתוך הכתב, והא דאיסור **לכתוב** רק תוצאה מהאיסור ללמוד. ועוד, הלא הרב שטרנבוך מודה שהתורה שתחדש לעתיד תהיה אסורה להכתב, כמו שכותב שם, ואם כן הדרא קושיא לדוכתין למה אין הרמב"ם מביא את האיסור הזה. ועוד קשה, שהא גם אם לא יהיה האיסור נוגע לעתיד, עדיין יש לרמב"ם להביאו, כמו שהוא מביא כל דין שהוא מעיקר הדין, אף אם עתה בטל, ראה בהמשך ליד הערה 62. וראה ר' שלמה מחעלם, מרכבת המשנה, להל' עדות פ"א ה"ג, שמניח ככלל זה להקשות על הרמב"ם למה מביא דין מסויים. וכן הניח מחבר מקראי קודש, מובא בחד"א, שער יוסף על מסכת הוריות לדף ח ע"ב ד"ה "וצופה". וכן מניח הרב י"ש אלישיב, הערות על מסכת יומא, לדף כב ע"א ד"ה "בעי". וכן בחזון איש על הרמב"ם, בני ברק תשמ"מ, להל' סנהדרין פ"ד הי"א ד"ה "ועוד". אולם, ראה חיד"א שם, שהוא עצמו סבר שאין להקשות על הרמב"ם למה הביא דין שאינו נוגע אף בימות המשיח: "ולפק"ד (=ולפי קטנות דעתו) הא נמי ל"ק דדרך הר"מ להביא כל הדינין... ואין זה מן הקושי דדרכו לאתויי כל הדינין".

61 שם לעיל ממנו הביא מבעל ה'פרי חדש' בגליונותיו על הרמב"ם הנקראים 'מיס חיים' (נדפס בתוך "ספר הליקוטים" ברמב"ם מהדורת פרנקל) להל' עבודת יוה"כ פ"ג ה"ז ד"ה "ואנשי"

כמה דוכתי דלא השמיט הרמב"ם מה שהיה בראשונה... הרי שבכל אלו פסק גם מה שהיו נוהגים בראשונה, וקשה הדבר לומר על רבינו הגדול הרמב"ם שלא הוה את מדותיו ח"ו. ונוכל לישב כל הני דוכתי דאמרן עפ"י היסוד שהניח הרמב"ם ז"ל עצמו גבי תקנות ריב"ז דכל שעתידות לחזור ליושן הוא פוסק אותם כמו שפוסק דיני טומאה וטהרה ודיני קורבנות. ונוסיף עוד לומר דאפילו מנהגים שאינן עתידיים לחזור אם הם מיוסדים על פי הדין, ומה שחזרו בהם לא היה מפני שאין הדין כן רק מחמת סיבה חיצונית, לא נמנע הרמב"ם ז"ל מלכתוב עיקר הדין כאשר בראשונה כדי שלא להשמיט מספרו דין ההוא⁶²...⁶³.

שכותב: "במשנה איכא פלוגתא דתנאי כמה סוכות היו שם ולא הזכירו רבינו משום דלא נ"מ לדינא". וראה גם לוינגר, דרכי המחשבה, עמ' 130, הערה 127.

62 ראה שם שמביא ראייה מהל' קידוש החדש פ"ב ה"ב. ועוד יש להביא ראייה ממה שהביא הרמב"ם את האיסור לעממין מסויימים לבוא לקהל, הביאם בהל' איסורי ביאה פי"ב הי"ז-הכ"ד, אף שעתה כל האומות מבולבלות יחד, ראה שם הל' כ"ה. וכן הביא את הדין להשמיד את שבעת העממין, בהל' מלכים פ"ה ה"ג, ושם פ"ו ה"ד, אף ש"כבר אבדו ואבדו זכרם" (לשון הרמב"ם שם פ"ה ה"ג). וראה גם רדב"ז להל' מלכים פ"ו ה"ו.

63 וראה שם שכותב אחר כך: "וע"כ הך דפ"ג דקל' החדש בראשונה היו מקבלין עדו' החדש מכל אדם משקלקלו האפיקור' (=האפיקורסים). הנה מלבד דמה שהיו עושין בראשונה היה כדין כנז' (=כנזר) עוד זאת שהרי עתיד לחזור הדבר ליושנו כשיתבטלו האפיקור'. וכן אידך דמשיאין משואות שמה שחזרו ממנה גם היה מפני קלקול האפיקור' לא נמנע מלכתבו מטעמי דאמרן". דהיינו, הביא עיקר הדין אף ששינו אותו מחמת הצדוקים, משום שני טעמים: חדא, משום שהוא עיקר הדין. ועוד, משום שלעתיד לבוא לא יהיו צדוקים. ויש להקשות על הצפיחת בדבש, שלמה הביא הרמב"ם מה שתיקנו מחמת הצדוקים, הא בזמן הזה אין קידוש החדש, ולעתיד לבוא לא יהיו צדוקים, כמו שכתב הרמב"ם בעצמו. ועל דרך זה יש להעיר מהא שמצינו שהביא הרמב"ם את ההרחקות שתיקנו בפרה אדומה, שלא באו אלא מחמת הצדוקים, ראה הל' פרה אדומה פ"א הי"ד, ושם פ"ב ה"א. וכן הביא הרמב"ם הדין שמשביעים את הכהן הגדול לפני יום הכפורים שלא יקטיר את הקטורת ביום הכפורים כמנהג הצדוקים, ראה הל' עבודת יום הכפורים פ"א הי"ז. ונראה ליישב שיטת הצפיחת בדבש, שהרמב"ם מביא דין שהיה נוהג בזמן בית שני, אף שלעתיד לא יהיה כזה. אולם, עדיין קשה על המרכבת המשנה והרב אלישיב, שציינו להם לעיל הערה 60, שמניחים שאין לרמב"ם להביא אף מה שהיה בבית שני. ואולי סוברים שגם לעתיד יתכן שיהיו צדוקים (דהיינו, אנשים שכופרים בתורה שבעל פה), וצ"ע. וראה הל' בית הבחירה פ"א ה"ד שכותב הרמב"ם שבנין בית שני "בנוהו כבנין שלמה ומעין דברים המפורשים ביחזקאל". והרמב"ם בהל' בית הבחירה מביא את האופן שבנו בית שני, וקשה למה לא מביא את צורת הבנין ע"פ הכתוב ביחזקאל, שזהו מה שנוגע לנו בעתיד בימות המשיח כשנבנה את בית המקדש השלישי. ובאמת זה קשה על הרמב"ם בפירושו המשניות, בהקדמתו לפירוש המשניות, במהדורת קאפח עמ' יז, שכותב: "ואחר תמיד מדות, ואין ענינה אלא ספור מדת המקדש וצורתו והיאך בנינו, והתועלת בכך שכשיבנה לשמור בו אותה צורה ואותו היחס...". וקשה, שמסכת מדות מתאר איך היה נבנה בית השני, ובית השלישי יהיה כמו שכתוב ביחזקאל. ובתוס' יו"ט בהקדמתו למסכת מדות מובא תירוץ לזה: "...ועכ"ז יפה כתב הרמב"ם שספור ענין בית שני יש בו תועלת לעתיד מצד דברים רבים הדומים...", ראה שם שמאריך בזה. וראה הל' שחיטה פ"ד הל' יז-יח שהרמב"ם מביא שכלל ישראל במדבר

וכן מבואר באומר השכחה לעבודה זרה כד ע"ב, דף ח ע"א: "...לא נזכר בהרמב"ם, מפני שכל דיני בְּמָה לא הזכיר על דרך מה דהוה הוה^{64,65}.

17) **דין שלא היה נוגע במדינה שלו, אף שנוגע למקומות אחרים.**
כן כותב הרב שלמה לוריא, ים של שלמה, כתובות, פרק ב, סי' מד, ד"ה "והנה"⁶⁶:

והנה הרי"ף והרמב"ם לא הביאו כל הסוגיות, ואפשר דעתם בזה שלא הביאו דברי רב ולוי לפי שלא היו המנהג הרע במדינותיהם ובארצות גליל שלהם להפקיר הנשים משום פשע בעליהם, כאשר תהלה לא-ל עדיין בארץ ישמעאל וארצות אחרים איש בחטאו יומת, אבל בעוונותינו הרבים באשכנז וסיביותיה

אכלו בשר ע"י נחירה. וצ"ע למה נצרך להביא את זה. (וראה הרב לאופר, 'כללי הרמב"ם', פרק ג, אות 3, עמ' 39 שכותב: "כשהרמב"ם מאריך בתיאור דברי ימי עולם וימי ישראל אין זה כתיאור היסטורי גרידא אלא יש בו נפקא מינה להלכה"). וראה טברסקי, מבוא, עמ' 232-231, מה שכותב ליישב.

64) "מאי דהוה הוה" הוא טענת הגמרא ביומא דף ה ע"ב. כוונת הגמרא שם שלמה אתה צריך לחקור מה היה בעבר, הא אין זה נוגע לנו. והנה מצינו בגמרא גם טענת "הילכתא למשיחא?!", כלומר למה אתה שואל על דין זה, הא אינו נוהג בזמן הזה, אלא בזמן שבית המקדש קיים, וממילא אינו נוגע לנו אלא לעתיד כשיבוא משיח וייבנה בית המקדש. ראה סנהדרין נא ע"ב וזבחים מה ע"א. אולם, למרות אימרה זאת שבגמרא, הרמב"ם מביא גם דינים שאינם נוהגים בזמן הזה, כגון דיני בית המקדש והעבודה ודיני טומאה וטהרה. ואינו ברור למה הרמב"ם מביא את הדינים האלה אם הם אינם נוהגים בזמן הזה. והפשט הפשוט הוא משום שדינים אלה נוהגים בעתיד כשיבוא המשיח. ועוד סיבה שמעתי בשיעור מהרב נחום רבינוביץ, שספר משנה תורה אינו רק ספר הפסק אלא גם ספר העוזר בלימוד את מקורות הדינים, ודינים רבים שנוהגים בזמן הזה נלמדים מדינים שאינם נוהגים בזמן הזה. וראה מה שמביאים מהאדמו"ר מליובאביץ', הרב לאופר, כללי הרמב"ם, עמ' 33 שכותב: "ספר הרמב"ם 'מקבץ לתורה שבעל זה כולה' ומטעם זה כולל גם הלכות שהן בגדר שאין להורות, כגון 'הבועל ארמית קנאין פוגעין בו', ושאינן נוהגות בזמן הזה". אולם, אינו ברור אם כוונת האדמו"ר מליובביץ' כשכותב "ושאינן נוהגות בזמן הזה", לדינים שהם מעיקר הדין, ועכשיו בטלים, ואעפ"כ מביאים (ראה לעיל ליד הערה 62), או שזהו הסיבה גם למה מביא דינים הנוהגים לימות המשיח. ולגבי דין שאינו נוגע במצב שאנו חיים כיום, אבל יתכן שהמצב ישתנה, ראה לחם משנה להל' גירושין פ"ז ה"ה שצריך הרמב"ם להביאו.

65) וראה שם שמוסיף: "...אמנם אכתי יש נפקותא לידע כל דינים ועינים השייכים לבמה כדי להורות לבן נח עכשיו שרוצה לבנות במה ולהקריב עליו דשרי לו וגם מותר לישראל להורות לו וללמדו כדאיתא זבחים קטז: ופסקו הרמב"ם סוף הל' מעשה הקרבנות. וא"כ יש תועלת טוב' (=טובא) למידע כדי להורות לב"נ ויש ליישב...". והניחו שם בקושיא. (מה שכותב אח"כ אינו יישוב לקושיא זו, אלא קושיא אחרת על אותה סוגיא). ואולי יש ליישב, שאין הרמב"ם מביא אלא מצוות בני נח **שמחוייבים** בהם הנכרים, אבל הדינים שהם רשות להם, כמו להקריב קרבנות, אינו מביאים. לדיני במה, ראה אינציקלופדיה תלמודית, ערך "במה".

66) ירושלים תשנ"ה.

שפשטה מלכות רומי הרשעה מפקירים נשותיהם על דרך החס"ד⁶⁷ אם לא ממיתין אותם, ואז בודאי יש לאסור ולהחמיר...⁶⁸.

18 **אינו מביא דברי אגדה, עניני שכר ועונש, מוסר, דרך ארץ, יראת שמים, הידור, מידת חסידות** (אע"פ שבגמרא אמרה אותה בלשון "אסור" או "עובר בעשה" או "עובר בלאו")⁶⁹.

לגבי מוסר, כן כותב הלחם משנה להל' אבל פי"ג הי"ב: "ורבינו לא פירש משום דלא נפקא מיניה כלל" (ראה שם שקאי על דבר מוסרי). לגבי דרך ארץ, כן כותב ב'שו"ת פני מבין', חלק יו"ד, סי' שכט, עמ' קיד ע"ב⁷⁰: "עם כל זה אינו איסור גמור רק מצד מידת דרך ארץ, וזה השמיט הרמב"ם הרבה". ועוד כותב שם לגבי אגדה: "אלא על כורחך דבר דאינו איסור ממש רק מנהג טוב לא הביאו, רק מה שנראה להם מוכרח"⁷¹. לגבי הידור כן כותב בעל ה'חפץ חיים', 'ליקוטי הלכות', על מסכת פסחים, עמ' 19, עין משפט אות ו: "...ואפשר דהרמב"ם ג"כ ס"ל שהוא להידור בעלמא ומשום הכי לא הזכירו". וכן כותב על מסכת סנהדרין, עמ' 24, עין משפט אות ו: "והרמב"ם לא העתיקו, ואפשר שהוא מידה טובה בעלמא, ועיקר קרא אתי לדברים אחרים בעלמא וכנ"ל, ולכן לא העתיקו".

19 **אינו מביא דבר שהוא עצה טובה**⁷².
כן כותב הרב אריאלי, כללים, כלל ד.

20 **אינו מביא ענין אל-טבעי ובלתי שכלי, כלומר עניני שדים, רוח רעה, שטן ומלאך המות, עין הרע, סכנות סגוליות, רפואות סגוליות, סגולות ע"י חפצות של מצוה או מעשי מצוה**^{73,74}.

- 67 כנראה כוונתו בגרשיים ש'חסד' הוא בלשון סגי נהור.
- 68 וזה לכאורה מאוד קשה, שהרי מביא הרמב"ם גם הלכות הנוהגות רק בארץ ישראל ולימות המשיח. וי"ל שכל אלו נוגעים גם ליושבי מדינתו כשיבוא משיח במהרה, אבל לא כתב את ספרו למתגוררים במדינות אחרות. והנה כלל זה של המהרש"ל דומה לכלל 14 דלעיל, שאין הרמב"ם מביא דינים שאינם שכיחים, שפירושו, כמובן, שאינם שכיחים בזמנו או במקומו, אבל בודאי אפשרי שיהיה שכיח בעתיד, לאחר שנכתב המשנה תורה.
- 69 כלל זה מובא ברב אריאלי, כללים, כלל א, ג, ו-ה. וראה שם שכלל זה יצא מעטו של הרמב"ם עצמו, שהרמב"ם כותב בתשובה לחכמי לוניל, שו"ת פאר הדור, סי' מ, שאינו מביא במשנה תורה דבר שהוא ממידת חסידות.
- 70 מאת הרב נתנאל הכהן פריעד (חלק יו"ד נדפס לראשונה במונקאטש תרע"ד, ונדפס ביחד עם חלק או"ח ע"י נכדו ברוקלין תשל"א).
- 71 וראה הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, ב, חלק יו"ד, סי' טז, אות ז-ט, שמאריך בדבריו.
- 72 כלל זה מובא ע"י הרב צארום, תחילת עמ' יז, בעילום שם המחדשו.
- 73 כלל זה מובא ברב אריאלי, כללים, כלל ז; הרב סופר, כללי הרמב"ם, ובוויחי יעקב, עמ' כה-כו, וביותר ציונים בזרע חיים, עמ' כב; שו"ת יביע אומר, ד, חלק או"ח, סי' כא, אות ג, ד"ה "ואשר", ובחלק ט, חלק או"ח, סי' קג, אות א, ד"ה "ומה". וראה שפירו, מחקרים, עמ' 74.

כן כותב לגבי רוח רעה בתבואות שור⁷⁵: "...ואע"ג דהרמב"ם השמיט כל הנאמר בגמ' משום רוח רעה..."; חיד"א, שו"ר ברכה⁷⁶: "אמנם לכי תידוק אתה מוצא שהרמב"ם לא זכר מכל הדברים שאמרו בש"ס מפני רוח רעה כמ"ש הרב תבואות שור לעיל סימן ו' ע"ש ודוק". בשו"ת שואל ומשיב מהדורא תנינא חלק ד ס' פז; המלבי"ם, ארצות החיים ס' ד סע' ד; שו"ת מהרש"ם ח"ג ס' רמב.

21) כעין הנ"ל, אינו מביא הרפואות והסכנות הטבעיות שלא התאימו לידיעותיו הרפואיות⁷⁷.

112-134, שהביא רשימה מורחבת של מקומות כעין אלו שהרמב"ם השמיט או שינה דין של גמרא כזה (בערך ארבעים מקומות).
 74 ויש להקשות שאיך אפשר שהרמב"ם יחלוק על דברי חז"ל המפורשים שהאמינו בדברים אלו. והרבה אחרונים כותבים שידע הרמב"ם שבימיו נשתנה הטבע, כן כותב פלפולא חריפתא על הרא"ש, מסכת עבודה זרה, פרק א, ס' י, אות ה, ועוד הרבה אחרונים, וכמו שכותב תוס' בכמה מקומות שנשתנה הטבע מימי חז"ל. ראה הרב יוסף יצחק לרנר, שמירת הגוף והנפש, ירושלים תשנ"ו, מבוא פרק ו, עמ' 53-50. וראה רמב"ם בפירושו המשניות לנדרים פ"ח מ"ו שכותב לענין אכילת שום בערב שבת (בתרגום קאפח): "והיה דרכם לאכול שום בלילי שבתות בתחלת הלילה לפי שהיה עוזר להם לתשמיש לפי מאכליהם וארצם". וראה הרב נתן בר יחיאל מרומי, הערוך, ערך "אספרגוס", שכותב בשם רב האי גאון: "ואמר הגאון הני מילי דאמירן ביה משום סכנת מזיקין דהוי נהיגי ביה והשתא לא נפיש כי ההוא עידנא". ועוד יש לומר שהא הרמב"ם עצמו כותב במורה הנבוכים, חלק ג, סוף פרק יד, שחכמינו ז"ל היו גדולים בתורה אבל במדע לא היו עדיפים ממדעי אומות העולם שבזמנם (תרגום קאפח): "ואל תבקשני לתאם כל מה שאמרו (=חז"ל) מעייני התכונה עם המצב כפי שהוא, לפי שהמדעים באותו הזמן היו חסרים, ולא דברו בכך משום שיש להם מסורת באותם הדברים מן הנביאים, אלא מצד שהם ידעני אותם הדורות באותם המקצועות, או שמעום מידעני אותם הדורות, ולא בגלל זה (=דברי חז"ל) נאמר על דברים שמצאנו להם שהם מתאימים עם האמת שהם בלתי נכונים או שתאמו במקרה, אלא כל מה שאפשר לבאר דברי האדם כדי שיהא תואם את המציאות שהוכחה מציאותה הוא יותר עדיף ונכון לבעל הטבעים הנעלים ואיש צדיק". וכ"כ בנו ה"ר אברהם ב'מבוא האגדות' הנדפס בראש ספר עין יעקב. וראה ביאור הגר"א על שו"ע, יו"ד ס' קעט, ס"ק יג: "...והוא (=הרמב"ם) נמשך אחר הפלוסופיא ולכן כ' שכשפים ושמות ולחשים ושדים וקמיעות הכל הוא שקר... ", ראה שם שהגר"א מצווה עליו. וראה בכתובת הבאה שמלקטים את כל המפרשים שסוברים שיתכן שחז"ל טעו במדע: <http://torahandscience.blogspot.com/2006/04/sources-indicating-that-chazal-did-not.html>. מחקרים, עמ' 98-110. אולם, מה שגזרו חז"ל במנין, אינו משתנה אפילו אם היה בטעות, ראה הל' שחיטה פ"י הל' יב-יג לגבי שבעים טריפות שמנו חז"ל: "ואין להוסיף על טריפות אלו כלל. שכל שיארע לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו חכמי הדורות הראשונים והסכימו עליהן בתי דיני ישראל אפשר שתחיה ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות. וכן אלו שמנו חכמים ואמרו שהן טריפה אע"פ שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממייתין ואפשר שתחיה מהן, אין לך אלא מה שמנו חכמים שנ' על פי התורה אשר יורוך".
 75 חיברו הרב אלכסדר שור, זיטאמיר תרכ"ח, ס' ה, סוף ס"ק ט.
 76 נדפס בתוך ברכי יוסף, ירושלים תש"נ, יו"ד ס' קטו/קטז, סוף אות ט.
 77 בהל' רוצח ושמירת נפש פ"א ה"ו ופי"ב ה"א-ה"ו הביא סכנות אחדות (מלבד הל' איסור

כידוע הרמב"ם היה רופא וחיבר ספרים על רפואה⁷⁸.

22) **כעין הנ"ל, דינים המיוסדים על מציאות שאינה מתאמת עם הידיעות הטבעיות של הרמב"ם⁷⁹.**

23) **תקנות עזרא⁸⁰.**

דן בזה שו"ת יהודה יעלה, או"ח סי' ט.

24) **מנהג⁸¹.**

כן כותב שו"ת נודע ביהודה, או"ח, תשובות נוספות סי' ב, מהדורת מכון י"ם תשנ"ד, עמ' ש, ד"ה "ומה": "ומה שהקשית למה לא הביא הרמב"ם בפ"ג מהלכות עבודת יוה"כ דבר זה שאח"כ כל אחד מביא ס"ת מביתו. אני תמה על תמיהתך, מה היה לו להביא, וכי יש בזה דין או דת, הברייתא מספרת מעשה שהיה, והם מעצמם הנהיגו בכך להתנאות בספרים שלהם, אבל לא שתיקנו חכמים לעשות כן, ומה היה לו להרמב"ם להביא מה שנהגו מעצמם⁸²; ערוך לנר לסוכה דף מה ע"א.

גילוי שהאריך בו שם סוף פי"א, אבל השמיט הרבה. ומצינו בהל' דעות פרק ד שהביא כמה ענינים הנוגע לבריאות שלא נמצאים בחז"ל.

78) ראה לוינגר, דרכי המחשבה, עמ' 123 ואילך. וראה סיכום טוב אצל דוידסון, H. Davudson, Moses Maimonides, Oxford 2005, p. 429-483. וראה באומר השכחה בסוף הספר אות צא שמעיר בזה שלא מביא הרמב"ם הרבה סכנות.

79) ראה אליעזר לוינגר, "הרמב"ם בתור רופא ופוסק", הרפואה, ח, תרצ"ה, שמביא רשימה מורחבת של מקומות כעין אלו (דהיינו של כלל 21 ו-22). וראה גם לוינגר, דרכי המחשבה; אוריאל לוינגר, "על השמטות מדעיות של הרמב"ם", אסיא, עא-עב, שבט תשס"ג, עמ' 98-86; חיים יעקובוביץ, "עוד על השמטות מדעיות של הרמב"ם", אסיא, עט-פ, טבת תשס"ז, עמ' 205. וראה לוינגר, דרכי המחשבה, שמשער שהרמב"ם באמת מביא **ציורים** שעל פי דעתו אינם אפשריים, ולא משמיט אלא **דינים** שהם נובעים מהבנה טעותה של חז"ל.

80) כלל זה מובא ע"י הרב צארום, עמ' ז.

81) כלל זה מובא ע"י הרב אריאלי, כללים, כלל ב; הרב צארום, עמ' ז-ח. וראה הרב לאופר, כללי הרמב"ם, פרק א, אות 3, עמ' 33. וראה הרב צארום שרוצה להוכיח שהרמב"ם מביא את כל המנהגים שבש"ס ממה שכותב בהקדמתו למשנה תורה: "...שיהא חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה עם התקנות והמנהגות והגזרות...". ויש לדחות שכוונת הרמב"ם למנהגים שנוהגים בזמנינו, שהרמב"ם באמת מרבה להביאם, וברמב"ם מהדורת פרנקל בסוף ספר אהבה מציינים לעשרות מקומות שהרמב"ם מנהגי זמנו. אולם, מקונטקסט הרמב"ם לא משמע כן, שככותב "גזרות" ודאי כוונתו לגזרות חז"ל, וגם מה שכותב "תקנות" פשטות כוונתו לתקנות חז"ל, כמו שכתבתי לעיל.

82) ראה שו"ת תשובה מאהבה, א, סי' כא, דף יג ע"א, ד"ה "ומה" (ומובא בנודע ביהודה, מהדורת מכון י-ם תשנ"ד, ב"לקוטי הערות", עמ' תסז, הערה ז), שהקשה על רבו הנודע ביהודה משלשה מקומות במשנה תורה שהרמב"ם מביא מנהגים. והנה מה שהביא מהל' תפלה פ"ה ה"ה, שם יתכן שמדבר במנהג שהיה נהוג בזמן הרמב"ם, וכבר הבאנו בהערה הקודמת שהרמב"ם מביא מנהגי זמנו הרבה פעמים, ואינו ראייה לדינונו. ומה שרוצה להוכיח מהל' לולב פ"ז הכ"ד, יש

25 **דין שאין אנו בקיאים בעניינו.**

כן יוצא מדברי כסף משנה להל' גירושין פי"ג הכ"ג: "ו...ל לרבינו כמ"ש הגאון שהביא הטור (סי' יז) דהאידינא לא בקיאנן בבואה דבבאווה הילכך לא עבדינן בה עובדא..."⁸³.

26 **פעמים שמשמיט קולא או היתר כדי שלא יבוא אדם לעבור על איסור.**

כן כותב מגיד משנה להל' איסורי ביאה פכ"א ה"י: "עוד אמרו שם אמר רבא אם היה בית אפל מותר, ולא הזכירו רבינו כדי להרחיק מהרגל תשמיש"⁸⁴.

דברי סיום

הרב צארום (עמ' א-ג) מקשה קושיא חזקה על כמה מהכללים הנ"ל: אם כללים אלו נכונים, מתברר שהלומד בספר משנה תורה עדיין צריך ידע בתלמוד ובמקורות ההלכה האחרים בכדי להגיע להלכה ברורה, בניגוד לדברי הרמב"ם עצמו הנזכרים בהקדמותיו לספר המצוות ולמשנה תורה שהוא ילקט מכל הספרים אשר לפניו, ולא יצטרך הקורא לשום ספר אחר כדי לדעת את כל התורה שבעל פה! איך נאמר, לדוגמא, ככלל 6 – שלא מביא הרמב"ם דינים שהוא מסופק בהם, והלא עתה יצטרך מבקש ההלכה לעיין בגמרא כדי לדעת שדין פלוני שנוי במחלוקת שלא הוכרעה! ועוד דוגמא מכלל 3 – שאין

לדחות שאולי סובר הרמב"ם ששם אנשי ירושלים קיימו מצוה קיומית כל זמן שהחזיקו בלולב, שכן סובר תוס' לסוכה לט ע"א ד"ה "עובר". מתברר שאינו סתם מנהג אלא דין. וראה מה שטען על זה לוינגר, דרכי המחשבה, עמ' 125, הערה 107.

83 וכן כותב הרב חיים אלעזר שפירא, בעל שו"ת מנחת אלעזר, בספרו 'דברי תורה', חלק ו, סי' נד, להסביר למה השמיט הרמב"ם כל עינינים של סגולות ומזלות וכדו' (ראה לעיל כלל 20), שרצה הרמב"ם להרחיק את ההמוני' עם מאיסורי ניחוש, ולכן לא הביא חששות מטפיסיים כלל. (וראה מה שכתב בזה שפירא, מחקרים, עמ' 110-109). וגם בגמרא מצינו שעשו כך – לא להגיד להמוני' העם קולות שונות כדי שלא יבואו להקל יותר מדי – ראה מנחות צט ע"ב שכתוב: "...ודבר זה אסור לאומרו לעם הארץ". וראה שבת קלט ע"א שלא התיר רב מנשיא לתושבי עיר "בשכר" שלשה דברים, משום שלא היו "בני תורה". וככלל זה כותב בעל המאור בדעת הרי"ף, המאור הקטן על מסכת שבת, דף מב ע"א מדפי הרי"ף, ד"ה "וביום": "...והרי"ף ז"ל לא כתב מכל זה כלום לפי שלא רצה לפרסם היתר בדבר זה משום עמי הארץ **והרבה יש כיוצא בזה מן הדברים שהשמיט מלכתוב**". וראה הרב יונתן שטייף, מצות השם, עמ' ריד, שכותב להסביר הא שמשמיט הרמב"ם את הגמרא שכותבת: "כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם". ראה "מפתח" להל' דעות פ"ז ה"ז ד"ה "השמיט". ומסביר הרב שטייף שאין דין זה אלא בתלמיד חכם, ו"אין כל תלמיד חכם יכול להתעלות לבא למדרגה זו...". ויש לדון אם כוונת הרב שטייף **שלא כל** תלמיד חכם כו', אלא רק תלמידי חכמים אחדים, או שאין **שום** תלמיד חכם כו'. ולפי הצד הראשון, כוונתו או ככלל דנן, או ככלל 14 – שאין הרמב"ם מביא דינים שאינם שכיחים. ולפי הצד השני כוונתו ככלל 16 – שאין הרמב"ם מביא דינים שאינם נוהגים בזה"ז.

הרמב"ם מביא דבר שנלמד מדיוק או קושיא – לפי זה יצטרך הלומד להכיר את סוגיית הגמרא כדי לדייק אותו דין ולפסוק, והרי הרמב"ם רצה למנוע מאתנו בדיוק עניין זה! יהיה מה שיהיה, במשך הדורות מפרשי הרמב"ם הקשו "קושיות השמטה" רבות על משנה תורה של הרמב"ם; ייתכן שלעיתים הקושיות חזקות מהתירושים, ואולי אין ביכולת ילוד אשה לחבר ספר מושלם שלא יהיה חסר בו אף פרט. בכל אופן ראינו בעליל שלומדי הרמב"ם לדורותיהם השתדלו ליישב את דבריו במשנה תורה באופן שלא יהיה הספר חסר כלל, כדי שיתקיים בו הפסוק "כולך יפה רעיתי, ומום אין בדך"⁸⁵.

ביבליוגרפיה

הרב צארום = הרב יהודה צארום, "מבוא להשמטות הרמב"ם", משנת יהודה, שבת, בני ברק תשנ"ט, חלק ב. (העמודים שם אינם ספורים, והמספור הוא שלי).
הרב אריאלי, כללים = הרב יצחק אריאלי, "מבוא", עינים למשפט השלם, א, מהדורת טל-מן, ירושלים תשנ"א.
הרב אריאלי, מבוא = הרב יצחק אריאלי, "מבוא", עינים למשפט, מסכת קידושין, ירושלים תרצ"ו.
הרב ישעיה פיק, אומר השכחה = הרב ישעיה פיק, אומר השכחה, יוהניסבורג תרכ"ה.
הרב לאופר, כללי הרמב"ם = כללי הרמב"ם, נערך ע"י הרב מרדכי מנשה לאופר, ברוקלין תשנ"א.
הרב מדיני, כללי הפוסקים = הרב חיים חזקיהו מדיני, שדי חמד, ו, מהדורת פנינת הספר, ירושלים תשנ"ח, עמ' 55, דף כח ע"א ואילך.
הרב סופר, כללי הרמב"ם = הרב יעקב חיים סופר, "כללי הרמב"ם", בתוך הרב יצחק מאיר יהוידע, מעט מים, ירושלים תשנ"ה, עמ' יח-יט.
הרב סופר, וזאת ליהודה = הרב יעקב חיים סופר, וזאת ליהודה, ירושלים תשנ"ד.
הרב סופר, זרע חיים = הרב יעקב חיים סופר, זרע חיים, ירושלים תשמ"ח.
הרב סופר, מנוחת שלום, יב = הרב יעקב חיים סופר, מנוחת שלום, יב, ירושלים תשס"ג.
הרב סופר, ברית יעקב = הרב יעקב חיים סופר, ברית יעקב, ירושלים תשמ"ה.
הרב סופר, ויחי יעקב = הרב יעקב חיים סופר, ויחי יעקב, ירושלים תשמ"ג.
הרב סופר, על סופרים וספרים = הרב יעקב חיים סופר, "על סופרים וספרים", ישורון, כד, ניסן תשע"א, עמ' תתפו-תתפז.
לוינגר, דרכי המחשבה = יעקב לוינגר, דרכי המחשבה ההלכתית של הרמב"ם, ירושלים תשכ"ה.

שפירו, מחקרים = Marc Shapiro, Studies In Maimonides, Chicago 2008
טברסקי, מבוא = Isadore Twerski, Introduction To The Code of Maimonides (Mishne = Torah), New Haven, 1980

85 שיר השירים ד, ז.